

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2023, s. 10: 735-772

İbn Bâcce'nin Siyaset ve Yönetim Anlayışı

Ibn Bâjjah's Understanding of Politics and Governance

Ejder OKUMUŞ

Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Professor, Social Sciences University of Ankara,
Faculty of Divinity Department of Sociology of Religion
ejder.okumus@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1337-3255

DOI: 10.56720/mevzu.1338219

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 05 Eylül / September 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September 2023

Atıf / Citation: Okumuş, Ejder. İbn Bâcce'nin Siyaset ve Yönetim Anlayışı. *Mevzu:*

Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (Eylül 2023): 735-772.

<https://doi.org/10.56720/mevzu.1338219>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Farklı sahalarda önemli eserler veren İbn Bâcce, siyaset felsefesinde mütevahhidin tedbiri teorisiyle siyaset ve yönetime dair özgün yaklaşımlar ortaya koyar. İbn Bâcce, öncelikle şehir, siyaset ve yönetimi toplumun vazgeçilmez bir vechesi olarak ele alır. Mütevahhid insanın yönetimini de toplumun erdemli hale gelmesine temelli bir katkı olarak görür. Siyaset teorisine ait konuları esas itibariyle *Tedbîrü'l-Mütevahhid* risâlesinde ele alır. Bu makalede İbn Bâcce'nin mezkur eseri ekseninde siyaset ve yönetime yaklaşımı incelenmektedir. Çalışmanın amacı, İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim düşüncesini anlamaya çalışmak, siyasi, idari ve toplumsal boyutlarıyla ortaya koymak ve siyaset ile yönetime dair düşüncesinin ana noktalarının anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. İbn Bâcce insanın nihai amacını gerçekleştirmek ve dolayısıyla mutluluğa erişmek için salih, erdemli siyasi topluluğa ve yönetime ihtiyacının olduğu görüşündedir. Bu görüşte erdemli toplum için erdemli yönetim ve devlet gereklidir. Erdemli toplum, devlet ve yönetimin olmadığı yerde erdemli insanlar, siyaset temelinde bir strateji geliştirerek kendini toplumdaki ayrılmalı ve kendi yönetimini kurmalıdırlar. Kendini yönetme ve toplumu erdemli yapma çabası olarak mütevahhidin yönetimi, insanın içinde yaşadığı bozuk ve erdemsiz toplumda erdemli bir insan olarak kalıp yaşamak için kendini toplumdaki uzak tutma ve tek başına kalma stratejisi geliştiren insanın, eylemlerini akıl, düşünme ve hür iradeyle hedefleyip belirlediği bir amaç doğrultusunda düzenlemesi ve organize etmesi, yani yönetmesi anlamına gelir. İbn Bâcce, siyaset biliminin ve yöneticinin, yönetim konusunda doğruya erişmesi ve doğru yönetmesinin yolunun insanı bilmekten geçtiğini ileri sürer. Bu yaklaşımda insanı ve nefis ilmini bilmeden toplumu ve kendini yönetmek mümkün değildir. Bundan dolayı toplum ve siyaset bilimlerini de içine alan medenî ilim ve medenî hikmetler alanında nefsin durumunu bilmeden doğru bir sonuca varma imkanı yoktur. İbn Bâcce, siyasetle ilgili yaklaşımlarını siyaseti de kapsayan sosyal bir bilim dalı olarak medenî ilim kapsamında ortaya koyma yoluna gider. Bu bağlamda İbn Bâcce siyaset bilimine önemli katkılarda bulunur. Bu katkılardan biri, toplumu yöneten ve yönetilen şeklinde iki tipte ele almasıdır. Buna göre insanlardan bazıları tabiatları gereği yöneten, bazıları ise tabiatları gereği yönetilen olarak konumlanırlar. Dolayısıyla toplumda tabiatı gereği yönetilir insanlarla tabiatı gereği başkan olan insanlar mevcut-

tur. Bu, iktidar olgusuna ve ilişkilerine dair köklü bir yaklaşımdır. İbn Bâcce'nin siyaset bilimine önemli katkılarından bir diğeri, tevahhüd teorisi olarak özetlenebilecek bir yaklaşım olan erdemsiz toplumda mütevahhid insanın kendini erdemli olarak yönetmesi ve toplum ile devletin erdemli hale gelmesi için gayret etmesiyle ilgili tezidir. Bu teziyle İbn Bâcce, toplumda siyaseti gerçekçi bir bakış açısıyla ele alır ve erdemli birey ve toplulukların toplumda yönetim adına çok önemli görevler ifa edebileceklerini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Sosyoloji, İbn Bâcce, Siyaset, Yönetim, Tadbîrü'l-Mütevahhid.

Abstract

Ibn Bâjjah, who produced important works in different fields, puts forward original approaches to politics and governance (and/or administration, management) with the theory of tadbîr al-mutavahhid (governance of the mutavahhid man) in his political philosophy. Ibn Bâjjah first considers city, politics and governance as an indispensable aspect of society. Ibn Bâjjah sees the governance of the mutavahhid man as a fundamental contribution to the virtuousness of the society. Ibn Bâjjah mainly deals with the issues of his political theory in his treatise named *Tadbîr al-Mutavahhid*. In this article, Ibn Bâjjah's approach to politics and governance is discussed in the axis of his work. The aim of the study is to try to understand Ibn Bâjjah's thought of politics and governance, to reveal it with its political, administrative and social dimensions, and to contribute to the understanding of the main points of his thought on politics and governance. Within the scope of this purpose, it also aims to contribute to political science. Ibn Bâjjah is of the opinion that man needs a righteous and virtuous political community and government in order to realize his ultimate goal and therefore to attain happiness. In this view, virtuous government and state are necessary for a virtuous society. Where there is no virtuous society, state and government, virtuous people should develop a strategy based on politics, separate themselves from society and establish their own governance. In Ibn Bâjjah, the governance of the mutavahhid as an effort to govern himself and make the society virtuous means that the person who develops the strategy of keeping himself away from the society and staying alone in order to stay and live as a virtuous person in the corrupt and

non-virtuous society in which he lives is to target his actions with reason, opinion, thinking and free will and to arrange and organize, that is, to govern his actions in line with a purpose that it has determined. Ibn Bâjjah argues that the way for political science and governor to judge correctly about governance and to govern properly is to know the human being. In this approach, it is not possible to govern the society and oneself without knowing the human being and the science of nafs (ilm al-nafs). Therefore, it is not possible to make a correct judgment without knowing the state of the soul and human being in the field of al-ilm al-madani (social and political sciences) and al-hikam al-madaniyya (social and political wisdoms), which includes social and political sciences. Ibn Bâjjah tries to present his approaches to politics within the scope of al-ilm al-madani as a social science branch that includes politics. Ibn Bâjjah makes important contributions to political science. One of these contributions is that he treats society in two types as president (ruler, governing, ra'îs) and governed (ruled, mar'ûs). Accordingly, some people are positioned as president by nature, while others are positioned as governed by nature. For this reason, there are people who are governed by nature and people who are presidents by nature. This approach is a rooted approach to the phenomenon of power and power relations. Another important contribution of Ibn Bâjjah to political science is his thesis, which is an approach that can be summarized as the theory of tavahhud, about the virtuous self-government of a virtuous person in a non-virtuous society and striving for the society and state to become virtuous. With this thesis, Ibn Bâjjah deals with politics in society from a realistic point of view and reveals that virtuous individuals and communities can perform very important tasks in the name of governance in society.

Keywords: Political Science, Sociology, Ibn Bâjjah, Politics, Governance, Tadbîr al-Mutavahhid.

Giriş

Endüslü filozof İbn Bâcce (1077-1139), İslam düşüncesinde siyaset ve yönetim üzerine özgün görüşleriyle bilinen isimlerden biridir. Tam adıyla söylemek gerekirse, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. es-Sâîğ b. Bâcce et-

Tüçibî el-Endelüsî es-Sarakustî,¹ 1077 yılında Endülüs'ün kuzeyindeki Sarakusta şehrinde doğdu. Çocukluk ve gençlik yıllarında mantık, metafizik, felsefe, tıp, ahlâk, siyaset, astronomi, edebiyat, tabiat bilimleri ve diğer bazı alanlarda iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılan İbn Bâcce, Endülüs'te nispeten istikrarsız bir siyasi ortamda yaşadı. İbn Bâcce'nin yaşadığı dönem, felsefeye ve filozoflara karşı zaman zaman bazı hoşgörüsüzlüklerin de kendini gösterdiği bir dönemdi. Çocukluk ve ilk gençlik dönemleri, mülûkü't-tavâif zamanlarına denk gelmişti. Murabıtlar dönemi ise Endülüs'te nispeten istikrar dönemini ifade ediyordu. Murabıtûn devletinin hakimiyetinden sonra yönetime egemen olan Muvahhidler döneminde ise felsefenin de gelişimine uygun bir ortamın oluştuğu söylenebilir.

İbn Bâcce yönetimde önemli görevler üstlendi. Sarakusta Emîri İbn Tifelvit'e vezirlik yaptığı gibi Fas'ta Murabıtlar'ın sarayında yirmi yıl Ebû Bekir Yahya b. Tâşfîn'in vezirliğini yaptı. Batı dillerinde Avempace olarak bilinen İbn Bâcce, bir yandan aktif siyasetle meşgul olur ve yönetim işlerinde görev alırken diğer yandan felsefi ve bilimsel çalışmalarını sürdürdü, önemli eserler verdi. Endülüs felsefe birikiminin en önemli temsilcilerinden olan, hatta söz konusu birikimin temelini atan filozof olarak kabul edilen İbn Bâcce, aktif siyaset ve yönetimin içinde olacak kadar siyaset ve idareyle yakından ilgili bir düşünürdür. İbn Bâcce çok hareketli bir hayat serüvenine sahip biri olarak 1139 yılında Fas'ta vefat etti.²

İbn Bâcce, Endülüs'te felsefî birikimiyle dikkat çeken, başka filozoflarla kıyaslandığında daha fazla öne çıkan bir İslam filozofudur. Nitekim onun felsefesi ve düşüncesi ile diğer birçok filozoftan daha sağlam bir zihne, daha doğru bir bakış ve görüşe sahip olmasıyla bilindiğini söyleyenler olmuştur.³ İbn Bâcce, siyaset felsefesi noktasında özgün görüşlere sahip bir filozoftur. Elbette bazı eserlerinde İslâm düşünce geleneği çerçevesinde yer alan Aristotelesçi bir çizgi izler, fakat siyaset, yönetim ve ahlâk düşüncesi alanındaki ça-

1 Bk. İbn 'Ebî Useybi'a, *'Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l -Etibbâ'* (Beyrut, ty.), 514; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l A'yân*, ed. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1977), 479.

2 Burhan Köroğlu, "Giriş", *Kitâbü'n-Nefs* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 15; Burhan Köroğlu, "İbni Bâcce'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi", *Dîvân* 1 (1996), 45-65.

3 İbn Tufeyl, *Hayy b. Yakzan*, nşr. Albert Nasri Nadir (Beyrut: Daru'l-Meşrik, 1986), 21 vd.

lışmalarında söz konusu çizgiye eleştirel yaklaşımlarıyla, farklı yorumlarıyla katkıda bulunur. Ayrıca bazı noktalarda yakından takip ettiği Fârâbî gibi filozoflardan farklı yaklaşımlarıyla ayrılır ve siyaset, yönetim ve ahlâk düşüncesi geleneği kapsamında orijinal addedilebilecek görüşler ortaya koyar.⁴

Mantık, metafizik, tabiat felsefesi, tıp, ahlâk, siyaset, astronomi, şiir gibi alanlarda önemli eserler ve bilimsel ürünler çıkaran İbn Bâcce'nin *Tedbîrû'l-Mütevahhid*, *Risâletü'l-Vedâ'*, *Kitâbü'n-Nefs*, *İttisâlu'l-Akl bi'l-İnsân*, *el-Vukûf 'Ale'l-'Akli'l-Fa'âl*, *Fi'l-Çâyeti'l-İnsâniyye*, *Kitâbu'n-Nebât*, *Fi'l-Hey'e*, *Fi'l-Vahde ve'l-Vâhid*, *Fi's-Sa'âdeti'l-Medeniyye ve's-Sa'âdeti'l-Uhreviyye* (Difâ' 'an Ebî Nasr), *Fi'l-Fahs 'ani'n-Nefsi'n-Nuzû'iyye*, *Risâle fi'l-Muteharrrik*, *Fi'l-Elhân*, *Şerhuhû li-Kitâbi's-Semâ'î't-Tabî'î*, *Fî Mâhiyyeti's-Şevki't-Tabî'î*, *Fî Şerhi'l-Âsâri'l-Ulviyye*, *Kitâbu'l-Hayevân*, *Te'âlîk fi'l-Edviyeti'l-Mufrede*, *el-İrtiyâz 'alâ Kitâbi'l-Makûlât*, *Kelâmühû fi'l-Burhân*, *Fi'l-Medhal ve'l-Fusûl*, *Kitâbu'l-İbâre*, *el-İlmü'l-Medeniyyü* gibi önemli eserleri bulunmaktadır.⁵

Hareketli bir atmosferde ve devlet adamlarının ilme önem verdiği bir dönemde yaşayan İbn Bâcce, siyaset teorisine ait konuları esas itibarıyla *Tedbîrû'l-Mütevahhid*⁶ adlı risâlesinde ele alır.⁷ Bu bağlamda gerek duyduğunda görüşlerini bazı ayet (Âl-i İmran 3/5, Fâtır 35/25) ve hadislerle destekleme yoluna gider. Eserinde tedbir kavramının anlamından türlerine ve nihayetle kendini yönetmeye kadar siyaset ve yönetimle ilgili önemli bazı hususları inceler. Fakat belirtmek gerekir ki Filozof farklı eserlerinde⁸ de siyaset ve yönetime dair bazı hususları yeri geldiğinde zikreder ve yorumlar. Bu çalışmada

⁴ Köroğlu, "Giriş", 15; Köroğlu, "İbni Bâcce'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi", 45-65.

⁵ Cemâleddin el-Alevî, *Mü'ellâfatü İbn Bâcce* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983); Yaşar Aydın, "İbn Bâcce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/348-353.

⁶ İbn Bâcce, *Tedbîrû'l-Mütevahhid* (Tunus: Cérés Yayınları, 1994).

⁷ Yaşar Aydın, *İbn Bâcce'nin İnsan Görüşü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 254.

⁸ Bk. İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ'", *Resâ'ilü İbn Bâcce el-ilâhiyye*, ed. Mâcid Fahrî (Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 1991), 113-152; İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, ed. Muhammed el-Ma'sûmî (Beyrut: Dâru Sâdir, 1992); İbn Bâcce, "Fî Çâyeti'l-İnsâniyye", *Resâil-i İbn Bâcce el-İlâhiyye*, ed. Mâcid Fahrî (Beyrut: Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 1991), 99-104; İbn Bâcce, "İttisâlu'l-Akl bi'l-İnsân", *Resâil-i İbn Bâcce el-İlâhiyye*, ed. Mâcid Fahrî (Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 1991), 155-173.

İbn Bâcce'nin belirtilen eseri ekseninde ama diğer ilgili eserlerine de başvuru olarak siyasete ve yönetime yaklaşımı ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, *İbn Bâcce'nin* siyaset ve yönetim düşüncesini anlamaya çalışmak, siyasi, idari ve toplumsal boyutlarıyla ortaya koymak ve siyaset ile yönetime dair düşüncesinin ana noktalarının anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Bu amaç kapsamında siyaset bilimine katkı yapmak da hedeflemektedir. Çalışma metodolojik olarak anlamacı yönetime dayanmakta ve dokümantasyon tekniği ile *İbn Bâcce'nin* siyasete yaklaşımını ele alırken *Tedbîrü'l-Mütevahhid* adlı çalışması başta olmak üzere kendi eserleri ile konu hakkındaki ilgili kaynaklara istinat etmektedir. Araştırmacı, kaynaklardan elde ettiği verileri düzenlemeye, değerlendirmeye ve yorumlamaya çalışmaktadır.

Belirtmek gerekir ki İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim hakkındaki düşüncesi veya yaklaşımı konusunda daha önceden yapılmış bazı çağdaş çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların daha çok felsefe alanında yapılmış çalışmalar olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Rosenthal'ın iki yazısı⁹ zikre değerlidir.¹⁰ Her iki yazıda da İbn Bâcce'nin siyasete yaklaşımı eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Dunlop'un üç çalışması,¹¹ bu noktada mutlaka hatırlanmalıdır. Köroğlu'nun bir makalesi¹² alanında yapılmış çok önemli bir çalışmadır. Aydınlı'nın iki çalışması¹³ İbn Bâcce'nin hayatı, düşüncesi, insan ve siyaset görüşü ile eserlerine dair kayda değer çalışmalardır. Bu çalışmalara ek olarak

⁹ Erwin I.J. Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline* (Cambridge: Cambridge University Press, 1961); Erwin I.J. Rosenthal, "The Place of Politics in the Philosophy of Ibn Bâjja", *Islamic Culture* 25 (1951), 187-211.

¹⁰ Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline*; Türkçe çevirisi için bkz. Erwin I.J. Rosenthal, "İbn Bâcce'nin Felsefesinde Siyasetin Yeri", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 259-283.

¹¹ D. M. Dunlop, "Ibn Bâjjah's Tadbîrü'l-Mutawahhid (Rule of the Solitary)", *The Journal of the Royal Asiatic Society* 1 (1945), 61-81; D. M. Dunlop, "Philosophical Predecessors and Contemporaries of Ibn Bâjjah", *Islamic Quarterly* 2 (1955), 100-116; D. M. Dunlop, "Remarks on the Life and Works of Ibn Bâjjah (Avempace)", *Proceedings of the Twenty-Second Congress of Orientalists*, ed. Zeki Velidi Togan (Leiden: Brill, 1957), 188-196.

¹² Köroğlu, "İbni Bâcce'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi".

¹³ Aydınlı, *İbn Bâcce'nin İnsan Görüşü*; Aydınlı, "İbn Bâcce".

Ma'sumi'nin iki makalesi¹⁴ ve Harvey'in bir çalışması¹⁵ hatırlanabilir. Yıldız'ın bir makalesi¹⁶ de İbn Bâcce'nin siyaset literatürüne önemli bir katkı olarak zikredilebilir. Groff'un bir çalışması¹⁷ ile Çaylak ve Yıldırım'ın birlikte kaleme aldıkları ortak makale¹⁸ de İbn Bâcce literatürüne ciddi katkılardır.

İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim anlayışına dair tezler yapıldığını da söylemek gerek. Bu çerçevede Türkçe'de üç yüksek lisans ve iki doktora tezinin bu araştırma konusuyla doğrudan ilgili olduğu söylenebilir.¹⁹ Ayrıca Ürdün Üniversitesinde yapılan bir yüksek lisans tezi,²⁰ bu makalenin konusuyla ilgilidir. Bundan başka Maryland Üniversitesinde yapılan bir doktora tezinde²¹ yazarın İbn Bâcce'nin *Tedbîrü'l-Mütevahhid* adlı eserini tedbir kavramını yönetim (governance) olarak çevirmek suretiyle siyasi temelleri ekseninde ele alması da önemlidir.²² Bu makalenin söz konusu çalışmalardan farkı, İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim düşüncesine siyaset felsefesi, bilimi ve sosyolojisi

-
- ¹⁴ M. S. H. al-Ma'sumi, "Avempace-The Great Philosopher of Andalus", *Islamic Culture* 36/2 (1962), 35-53, 85-101; M. S. H. al-Ma'sumi, "İbn Bâjjah", *A History of Muslim Philosophy*, ed. M. M. Sharif (Wiesbaden: Harrassowitz, 1963), 506-526.
- ¹⁵ Steven Harvey, "The Place of the Philosopher in the City According to Ibn Bâjjah", *The Political Aspects of Islamic Philosophy*, ed. Charles Butterworth (Cambridge: Harvard University Press, 1992), 199-233.
- ¹⁶ Mustafa Yıldız, "Yalnızlığın Felsefesi: İbn Bâcce'de Filozofun Yabancılaşması Sorunu", *Felsefe Dünyası* 55/1 (2012), 99-126.
- ¹⁷ Peter S. Groff, "Cultivating Weeds: The Place of Solitude in the Political Philosophies of Ibn Bâjja and Nietzsche", *Philosophy East and West* 70/3 (2020), 699-739.
- ¹⁸ Adem Çaylak - Onur Yıldırım, "Nevâbitten Muhalefete: Mütevahhid'in Muhalefetinden Erdemli Siyasal Topluma", *Milel ve Nihal* 17/2 (2020), 333-359.
- ¹⁹ Yaşar Aydın, *İbn Bacce'nin İnsan Görüşü* (Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992); İlyas Özdemir, *İbn Bacce'nin Mütevahhid Kuramı* (Ege Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015); Halime Dalahmetoğlu, *İbn Bacce ve İbn Tufeyl'de Mutluluk* (Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Emine Şalı, *İbn Bâcce'nin Siyaset Felsefesi* (Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Nur Banu İlerigelen, *Fârâbi ve İbn Bâcce'nin Görüşlerinin Karşılaştırılması: Siyaset Felsefesi Örneği* (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022).
- ²⁰ Burhan Köroğlu, *el-İnsân fi Felsefeti İbn Bâcce (Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1993).*
- ²¹ Rima Pavalko, *The Political Foundations of Ibn Bajjah's "Governance of the Solitary" (Tadbîr Al-Mutawâhhid)* (University of Maryland, Doktora Tezi, 2008).
- ²² İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim anlayışı hakkında yapılan çalışmaların bir kısmı için bkz. Yaşar Aydın, "Bir İbn Bâcce Bibliyografyası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 4/4 (1992), 383-396.

boyutlarında yaklaşımlar getirmesidir. Bu bağlamda mütevahhid kelimesini yalnız veya yalnız insan olarak anlamak yerine zihnen, aklen ve ahlaken kendini toplumdaki uzaklaştıran ve toplum içinde stratejik olarak tek başına kalan kişi olarak anlamamanın daha doğru olduğu düşünülerek makale boyunca bu anlamlandırma üzerinden yaklaşımda bulunma yoluna gidilmiştir. Ayrıca sosyolojik okumayla İbn Bâcce'nin görüşleri toplumsal yönleriyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Medenî İlim, Siyaset Bilimi, Siyaset ve Yönetim

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın toplumsal bir varlık olması, siyasi bir varlık oluşu anlamına da gelir. İnsanın toplumsallığı, toplumsal varlık oluşu siyasiliğini, siyasi varlık oluşunu ihtiva eder. Toplum varsa siyaset de vardır. Bir arada yaşama, yani toplum, barış, huzur, anlaşmazlık, iktidar, çatışma ve huzursuzluk ilişkileri, yapısı gereği bir düzen, ilkeler, normlar, kurallar, yasalar ve anayasanın varlığını beraberinde getirmektedir. Bu durum, siyaset, siyasi düzen ve düzenlemeler, siyasi iktidar ve organizasyon ile devletin varlığını da anlamlı kılmaktadır. Dolayısıyla bir yönetim sanatı ve işi olarak siyaset, toplumsal hayatın bir gereği olarak varlık kazanmaktadır. Nitekim siyaset bilimi de söz konusu gerçeklik çerçevesinde iktidar, güç ve otorite ilişkileriyle ortaya konan tutum, davranış, oluşum, faaliyet, kurum ve süreçleri konu edinmektedir.²³

İnsanın toplumsal ve siyasi varlık oluşu, doğal olarak yönetim olgusunu da izah eder. Toplumsal hayat, toplumsal irade, eylem, ilişki ve etkileşimlere dayanır. Bunlar ise yönetim veya idareyle gerçeklik kazanırlar. Toplum denilen gerçeklik, yönetim, yönetişim ve organizasyona istinat eder. Bu sebeple birden fazla insanın olduğu yerde yönetime ve yönetişime ihtiyaç duyulur. Toplumsal bir olgu olarak yönetim, insanların ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal ve siyasi kurum, aktör ve süreçlerle işlev görür. Toplumsal ilişkiler gerçekliği içinde yönetim, amaç ve hedefler doğrultusunda davranışların dü-

²³ Bk. Davut Dursun, *Siyaset Bilimi* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2002); Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş* (Ankara: Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993); Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000); Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 1987).

zenlendiği, kaynakların planlanıp organize edildiği ve dolayısıyla insanların işlerinin idare edildiği karar verme ve uygulama sürecidir.²⁴

İbn Bâcce, başta *Tedbîrû'l-Mütevahhid* olmak üzere bazı eserlerinde felsefi ve toplumsal planda siyaset ile yönetime ilişkin önemli hususları işaretler. Bu işaretlemelerle siyaset bilimi ve yönetim bilimine de ciddi katkılarda bulunur. Siyaseti toplumsal çerçevede ele alan İbn Bâcce, Fârâbî ve diğer filozoflar gibi her şeyden önce insanı tabiatı gereği medenî, yani toplumsal bir varlık olarak görür. Toplumdan ayrılıp uzaklaşma veya yalnızlaşmayı (itizal) tamamen kötülük (şer) olarak nitelendirir. İbn Bâcce'ye göre bu kötülük, zaruri durumlarda toplumdan uzaklaşma (bu bi'l-araz hayrdır) hariç özünde bir kötülük-tür.²⁵

İbn Bâcce, toplumsal hayatta yönetim sanatı/işi olarak siyasete büyük bir önem verir. Bu, İbn Bâcce'nin siyasette toplumsal hayata, sosyal hayat boyutuna büyük önem verdiği şeklinde de ifade edilebilir. İbn Bâcce'nin zorunlu durumlarda yönetimde itizal ve tevahhüdü savunurken dahi normal şartlarda topluma karışmanın öneminden bahsetmesi de bunu ortaya koyar. Burada çelişki var gibi görünse de kendini korumak ve toplumu düzeltmek adına geçici bir strateji izleme ve dolayısıyla istisnai bir durum söz konusu olduğundan topluma genel olumlu yaklaşıma ters bir durum veya yaklaşımdan bahsedilemez.

İbn Bâcce *Risâletü'l-Vedâ'* da insanın nihai amacını gerçekleştirmede siyasi topluluğa ihtiyacının olduğuna işaret eder. Ona göre nihai amacı gerçekleştirmek, sadece medenî topluluk/toplum (el-ictimâü'l-medeni) ile mümkün

²⁴ Bk. Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi* (Ankara: Okutman Yayıncılık, 2014); Hasan Basri Memduhoğlu, *Yönetimde Yeni Yaklaşımlar* (Ankara: Pegem Akademi, 2010); İsmail Dalay, *Yönetim ve Organizasyon-İlkeler Teoriler ve Stratejiler* (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2001); Nurullah Genç, *Yönetim ve Organizasyon* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2007); Ali Öztekin, *Yönetim Bilimi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010); ESCAP, "What is Good Governance?", *United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific* (Erişim 09 Haziran 2023); Mohd Zaidi Ismail, "Conceptualising *Tadbir* as a Constituent of Governance in Islam", *TAFHIM: IKIM journal of Islam and the Contemporary World* 3 (2010), 27-47.

²⁵ İbn Bâcce, *Tedbîrû'l-Mütevahhid*, 80.

olduğundan dolayı insanlar şehri kemale erdirmek ve bu amaca erişmek için siyasî toplulukla hiyerarşik bir düzen oluşturlar.²⁶

İbn Bâcce, siyaset biliminin diğer ilimler gibi nefis ilmine muhtaç olduğu görüşündedir. Ona göre nefis ilmi ('ilmü'n-nefs), tabiat ve matematik bilimlerinden bütün yönleriyle üstündür. Ayrıca her bilgi ve bilim nefis ilmine muhtaçtır; nefse ve mahiyetine tam vakıf olmadan bilimlerin ilkelerini kavramamız mümkün değildir. Dolayısıyla kendi nefisini bilme konusunda güven vermeyen biri, başkasını bilme noktasında daha güvenilmez sayılır. Aynı şekilde kendi nefislerimizin mahiyeti hakkında söylenenlerin doğru veya yanlış olduğunu bilmezsek, başka konularda öğrendiklerimize güvenilmez. Nefsi bilmek araştırmacıya, kendileri olmaksızın tabiat biliminin kemâle ermeyeceği öncülleri kavramada da güç kazandırır. Toplum ve siyaset bilimlerini içeren medenî hikmetlere (el-hikemü'l-medeniyye) gelince, nefsin durumunu bilmeden o alanda doğru bir hüküm vermek ve bir düzen/sistem üzere söz söylemek mümkün değildir.²⁷

İbn Bâcce siyasetle ilgili yaklaşımlarını temelde siyaseti de içine alan sosyal bir bilim dalı olarak *el-'İlmü'l-Medeniyyü* (medenî ilim veya ilm-i medenî) kapsamında ortaya koyma yoluna gider. Belirtilebilir ki *el-'İlmü'l-Medeniyyü* öncelikle İbn Bâcce'nin bir eserinin başlığıdır. *Tedbîrü'l-Mütevahhid*'de bazı yerlerde "Onu *el-'İlmü'l-Medeniyyü*'de özetledim."²⁸ gibi cümleler kurarak ona referansta veya atıfta bulunmasından bu başlıklı bir eserinin olduğu anlaşılabilir. İkincisi *el-'İlmü'l-Medeniyyü* İbn Bâcce'de muhtemelen Fârâbî'nin bilimler sınıflamasında yer verdiği *el-'ilmü'l-medeniyyü*'de²⁹ olduğu gibi siyaseti de içine alan toplumla ilgili bilime işaret etmektedir.³⁰ O halde İbn Bâcce'nin siyaset anlayışında siyaset ve yönetim, ilm-i medenî içinde başat bir yere sahip-

²⁶ İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ", 139.

²⁷ İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, 1992, 29; İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, çev. Burhan Köroğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 49.

²⁸ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 6, 31, 57, 80.

²⁹ Bk. Fârâbî, *İhsâ'ü'l-'Ulûm*, ed. Ali Bû Melham (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1996); Fârâbî, *Kitâbü'l-Mille*, ed. Muhsin Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1991); Fârâbî, *Tahsilü's-Se'âde* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1995); Fârâbî, *Kitâbu'l-Huruf: Harfler Kitabı*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008).

³⁰ Fârâbî'nin *el-'ilmü'l-medeniyyü* hakkındaki yaklaşımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ejder Okumuş, *Fârâbî'de Toplum* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2020).

tir.³¹ Fârâbî ve İbn Bâcce'nin bu kavram ve biliminde Aristoteles'in siyaset kavramı ve yaklaşımı da içerilmektedir. İbn Bâcce, siyaset felsefesine dair hususlara bazen "el-felsefetü'l-medeniyye" (şehir/toplum/devlet/siyaset felsefesi) kavramı kapsamında işaret eder.³²

İbn Bâcce, ilm-i medenî ve felsefe-i medeniyye çerçevesinde ortaya koyduğu siyaset teorisinde yeri geldikçe Eflatun, Sokrat, Fârâbî ve Gazali gibi düşünürlerin isim, eser ve görüşlerine de atıfta bulunarak erdemli insan ile erdemsiz insan, erdemli toplum ile erdemsiz toplum, erdemli şehir ve erdemsiz şehir, erdemli siyaset ve devlet ile erdemsiz siyaset ve devlet, erdemli tedbir ile erdemsiz tedbir (yönetim), Allah'ın yönetimi, şehir/toplum/devlet yönetimi, ev yönetimi, başkanlık eden/yöneten (reis) ile başkanlık edilen/yönetilen (mer'ûs), erdemli şehir yöneticisi (müdebbir), gayr-i erdemli şehirler, gayr-i erdemli şehirlerin yöneticisi, mutlular, nevâbit, hakim veya yargıçlar, doktorlar, başkanlık (riyaset), reis, melik, müfred/münferid/mütevahhid insanın yönetimi, mutluluk, insan fiilleri, özgür irade, seçim, bilgi, bilim, eğitim gibi konuları bir bütünlük içinde ele alır.³³

İbn Bâcce'nin toplumu reis (başkan, yöneten) ve mer'ûs (başkanlık edilen, yönetilen) olarak iki gerçeklik halinde ele aldığı söylenebilir. İbn Bâcce, başkanlığın (ri'âse, riyaset) iki sınıfa ayrıldığını, bunlardan birinde başkanın, başkanlık ettiği kimselerin, yani yönetilenlerin fiillerini belirlediğini, yönetilenler, başkalarının amaçlarını değil, kendi amaçlarını bu fiillerle gerçekleştirdiğini söyler. İbn Bâcce'nin bu yaklaşımında mesela öğretmenin öğrencisini yönetmesinde, ona başkanlık etmesinde durum böyledir. Yine halkın başkanının yaptığı yönetme işi de böyledir. Erdemli şehrin/toplumun/devletin müdebiri (müdebbirü'l-medîneti'l-fâdıla) de riyaset işini yapar ve de reis ve melik olarak adlandırılır. Erdemli olmayan şehirler/toplumlar/devletlerin yöneticisinin (müdebbirü sâiri'l-müdünü ğayri'l-fâdıla) durumu öncekine göre farklı olmakla birlikte o da reis ve meliktir. Erdemli şehrin başkanı yasalar (es-sünne) koyar ve bu yasalar vasıtasıyla yönetilenlerin eylemlerini belirler. Yö-

³¹ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 6, 31, 57, 80 vd.

³² İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 7 vd.

³³ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*; İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ'".

netilenler ise başkanın koyduğu bu yasalara uygun bir şekilde eylemlerini gerçekleştirirler.³⁴

İbn Bâcce'ye göre toplumda insanların davranışlarında çeşitli amaçlar vardır. Bireylerin tabiatlarına göre bu amaçlar farklılaşır. Hepsi tek bir amaçta toplanmak üzere bu amaçlardan bir kısmı bir kısmına hizmet eder. Aslında insani amaç veya gaye tektir; o reîs, yani başkan veya yöneticidir ve diğer amaçlardan her biri hizmetkardır. Dolayısıyla tabiatı gereği başkan (reîs) insan, bu amaç yönünde hazırlanan insandır. Bu amaç yönünde hazırlanmayan kimse, tabiatı gereği yönetilendir (mer'ûs). Bu sebeple tabiatı gereği yönetilir insanlar vardır ve tabiatı gereği başkan insanlar vardır. Bazı insanlar bazı insanları yönetir ve bazı insanlar bazı insanlar tarafından yönetilir. Bu amacın ebedi olduğu, oluş ve bozuluş içinde olmadığı ve akledilirler veya onlardan biri olduğu birçok yerde ortaya konulmuştur.³⁵

2.Mütevahhid İnsanın Yönetimi (Tedbîrü'l-Mütevahhid)

2.1.Tedbîrin Manası ve Türleri

Tedbîr kelimesi, muhtevasında hazırlamak, tertip etmek, sıraya koymak, idare etmek, düşünmek, sonuca bağlamak gibi anlamları barındıran Arapça d-b-r sülasi fiil kökünden türemiş tef'îl babından debbera fiilinin masdarıdır. Etimolojisinden hareketle ve tef'îl babının özelliği gereği tedbîr kelimesinin bir işin sonunu ve nereye varacağını gereğince düşünüp ona göre çekip çevirme, tasarlama, planlama, düzenleme, yönetme, üstesinden gelme, çözüme kavuşturma, sonuçlandırma gibi manalara geldiği söylenebilir. Arapça'da tedbir, aynı kökten gelen tedebbürle hemen hemen aynı anlama gelir. Bu bağlamda bir işi sonucunu başından hesap ederek, yani tedebbürde bulunurak gerektiği şekilde yapmaktır. Bu anlam içeriklerinden hareketle teknik bir terim olarak tedbîr, toplumsal hayatta iş ve ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütmesi için eylemlerin bilgiye dayanılarak, sonuçları iyice düşünülerek ve bir seçimde bulunularak bir amaçla planlanıp düzenlenmesi, yani yönetilmesi anlamına gelir.³⁶ Bu anlamda tedbir kısaca yönetme, müdebbir ise yöneten

³⁴ İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ", 131-132.

³⁵ İbn Bâcce, "Fî Çâyeti'l-İnsâniyye", 101.

³⁶ Bk. el-Kâdî Nâsirüddîn Sa'id 'Abdullah el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl* (İstanbul: Dersaadet Yayınları, ts.), 1/428; es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *Kitâbü't-Ta'rîfât* (Beirut:

demektir. Anlaşılmaktadır ki tedbir kavramının anlam dünyası içinde düşünme, akli kullanma, akli kullanıp düşünerek hür iradeyi kullanma ve doğru seçim yapma esastır. Başka türlü yönetme olmaz.

Tedbîr kavramı, İslami terminoloji birikimi içinde önemli bir yere sahiptir ve Kur'an'da ayetlerde fiil olarak "yüdebbirü'l-emr" (Yûnus 10/3, 31; Ra'd 13/2; Secde 32/4-5) şeklinde Allah'a atfen kullanılır. "Allah her işi yönetir/yürütür." diye tercüme edilebilecek olan bu ifadenin, ayetlerin siyak ve sibaklarına bakıldığında Allah'ın yaratması bağlamında kullanıldığı anlaşılır. Bu demektir ki Kur'an'a göre Allah yarattıktan sonra düzenleyip yönetme işini de yapmaktadır. Ayetlere göre Allah mutlak anlamda yöneticidir (el-Müdebbir). Görüldüğü gibi günümüzde siyaset ve yönetim kapsamında kullanılan anahtar bir terim olan yönetme/yönetim/idare, İslam'ın ana kaynaklarında ve İslam siyaset düşüncesinde tedbîr kavramıyla karşılanmıştır.

İbn Bâcce'nin siyaset felsefesinde hareket noktalarından olan tedbîr kavramına yüklediği anlam da belirtilen birikime dayanır. Filozofumuz *Tedbîrü'l-Mütevahhid* adlı eserinde toplum içinde itizal eden (mütevahhid) insanın kendini yönetmesi olarak ifade edilebilecek olan teorisine geçmeden önce bu teoriye alt yapı anlamında öncelikle tedbirin Arap dilinde ne anlama geldiğini ve kaç tür tedbir olduğunu açıklar. İbn Bâcce'nin ifadesiyle tedbîr lafzı Arap dilinde birçok anlamda kullanılır. En yaygın anlamıyla eylemlerin amaçlanan ve belirlenen bir gaye doğrultusunda tertip edilmesi, yani düzenlenmesi ve organizasyonu demektir.³⁷ Buradan İbn Bâcce'nin tedbir kavramında fiillerin ortaya konulmasında gaye ve tertibin, yani amaç ve sıradüzenine göre düzenlemenin gerekliliği anlaşılmaktadır. Bir gayeye matuf olmayan ve tertibe dayanmayan eylem veya davranışta tedbir söz konusu değildir. Davranışta amaç ve tertip varsa tedbir de vardır. Tedbîr hem bi'l-kuvve hem de bi'l-fiil olur. Fakat tedbîr lafzının bi'l-kuvveye delaleti, daha çok ve daha yaygındır. Bu çerçevede tedbîr insan fiilleriyle ve düşüncesiyle doğrudan ilgili bir olgu-

---

Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1998); Bedreddin İbn Cemâ'a, *Tahrîrü'l-Ahkâm fî Tedbîri Ehli'l-İslâm*, ed. Fuad Abdü'l-Mün'im Ahmed (Katar: Riâsetü'l-Mehâkimi's-Şer'iyye ve's-Şüûnî'd-Diniyye, 1985); Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, ed. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 412-413.

³⁷ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 5; Bk. Dunlop, "İbn Bâjjah's Tadbîrü'l-Mutawahhid (Rule of the Solitary)", 72-73.

dur. Bu bağlamda tedbir, insanın iradi olarak bir gaye için tertiple gerçekleştirildiği fiilleri ifade eder. Tedbir bilkuvve iş ve durumlarda olduğunda bu düşünce ile olur. Düşünce, düşünme ve düşünceyle olan tedbir ise sadece insanda bulunur. Bu sebeple müdebbir (yönetici, çekip çevirici, idareci) ifadesi başka şeyler için ancak teşbihle, benzetme veya mecaz yoluyla kullanılabilir. Şu halde tedbîr fiillerin takdim ve tehirle, bir sıradüzeni içinde düzenlenmesi ile ilgilidir. Tedbir, düşünemeyen hayvanların aksine insan eylemleri için daha çok ve daha belirgin olarak kullanılır. Bu noktada İbn Bâcce tedbiri *el-İlmü'l-Medeniyyü'* de özetlediğini de ifade eder.³⁸

Anlaşılmaktadır ki İbn Bâcce, gerçek anlamda tedbiri insana has görmekle insanın düşünen bir varlık olması arasında bağ kurmaktadır. İnsan için aklın, düşünmenin ve hür iradenin ayırt edici özellik olduğu görüşünde olan İbn Bâcce, öncelikle bu görüşünü *'İttisâlü'l-'Akl bi'l-İnsân* adlı eserinde ortaya koyar ve burada konuyla ilgili izahını yaparken de insanın akıllı, düşünmesi ve özgür iradesiyle ilgili hususları *Kitâbü'l-Mütevahhid*, *Risâletü'l-Vedâ'* ve *Kitâbü'n-Nefs* adlı eserlerinde de özetle ele aldığını belirtir. Bu bağlamda İbn Bâcce akıl sahibi olma, düşünme, hür irade ve seçimle fiilleri bir sıradüzeni içinde tertip edip ortaya koyan insanın ancak gerçek manada tedbir, yani yönetim bilgisi ve uygulaması ile yönetme işini yapabileceğini savunur.³⁹ İbn Bâcce'nin tedbir, yani yönetme kavramında harekete geçip hareket ettirme veya harekete geçirme anlamının olduğunu da belirtmek gerek.⁴⁰

İslam filozofu İbn Bâcce, tedbirin manasını açıklarken Allah'ın âlemi tedbirinden de bahseder. Ona göre Allah'ın yönetmesi anlamında tedbir, farklı anlamda bir tedbir, yani yönetimdir ve diğer yönetimlerle alakalı en yakın anlamlardan uzaktır. Allah'ın yönetimi mutlak yönetimdir ve diğer yönetimlerden daha üstün bir yönetimdir. Kendine özgüdür, hiçbir şeye benzemez. Bu manada Allah, müdebbirü'l-âlemdir.⁴¹ Fakat belirtmek gerekir ki İbn Bâcce'nin yönetim kapsamında asıl ilgisi ve yönelimi insani ve toplumsal anlamda yönetimdir. Aile, şehir, devlet ve toplumun yönetimleri ve de toplumda

³⁸ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 5-6.

³⁹ İbn Bâcce, *"İttisâlü'l-'Akl bi'l-İnsân"*, 159-161.

⁴⁰ Bk. İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, 1992, 86.

⁴¹ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 5; Özdemir, *İbn Bacce'nin Mütevahhid Kuramı*, 21-22.

kendini erdemli olarak korumak için itizal eden insan olarak mütevahhidin yönetimidir.

Filozofumuz, tedbirin insan ve toplum için önemini gördüğünden dolayı manası ve farklı boyutları ile türleri üzerinde titiz bir şekilde durur. Tedbirin toplumsal hayatta insana hizmet anlamına geldiğini ve dolayısıyla müdebbin, yani yöneticinin kendi dışındaki insanların hadimi olduğunu belirtir.⁴²

İbn Bâcce yönetim anlamında tedbirin manasını, önemini ve çeşitli boyutlarını ortaya koyduktan ve ayrıca tedbir hakkındaki bazı hususları da *el-İlmü'l-Medeniyyü'* de özetlediğini belirttikten sonra siyaset bağlamında tedbiri şehir/toplum/devlet/ülke yönetimi (tedbirü'l-medîne, tedbirü'l-müdün)⁴³ ve ev/aile yönetimi (tedbirü'l-men zil) olarak ele alır. Tedbir kavramının özelde şehir/toplum/devlet/ülke yönetimi anlamına geldiğini; tedbir söz konusu olduğunda bazı tedbirlerin kemal ve şeref açısından bir önceliğinin olduğunu ve yönetim işlerinin en şereflişinin ise şehir/toplum/devlet yönetimi ve ev yönetimi olduğunu söyler.⁴⁴ Bu bilgileri verdikten sonra tedbir türlerine geçerek ideal tip yaklaşımıyla tedbirin türlerini sayar ve izah eder. Bu bağlamda tedbiri önce nitelik olarak iyi/erdemli/doğru/kâmil tedbir (yönetim) ve kötü/erdemsiz/yanlış/eksik tedbir (yönetim) olmak üzere iki tipte anlamaya çalışır.⁴⁵ İbn Bâcce bu noktada asıl amacının tedbir türlerini saymak değil, doğru tedbire yönelmek olduğunu belirtir. Ayrıca sâdık tedbir (et-tedbirü's-sâdık) ve en üstün, en erdemli/üstün/yetkin tedbire (efdalü't-tedbir) işaret eder. Filozofa göre sadık tedbir, yani doğru yönetim, en üstün, en erdemli yönetimdir. Efdalü't-tedbir, mütevahhidin zâtî, yani özsel mutluluğa (es-seâdetü'z-zâtiyye) nail olmasını mümkün kılan yönetimdir. Mütevahhidin yönetiminde en üstün yönetim olan sadık yönetim geçerlidir.⁴⁶

İbn Bâcce, bu genel ve nitel tiipleştirmeden sonra daha özel ve ayrıntılı bir tiipleştirmeyle tedbiri evvelemirde dört türde ele alır. Bunlardan birincisi, yu-

⁴² İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ'", 140.

⁴³ Bu yönetim tipi farklı siyaset ve ahlak eserlerinde tedbirü'l-cemâ'a, siyâsetü'l-medîne, siyâsetü'l-müdün gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

⁴⁴ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 6 vd.

⁴⁵ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 6-14, 31 vd.

⁴⁶ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 31-32.

karıda işaret edilen mutlak tedbîr anlamında Allah'ın âlemi tedbiridir (tedbîrû'l-Îlâh li'l-âlem). Bu, mutlak en şerefli tedbir olarak Allah'ın âlemi yaratması ve yönetmesini ifade eder.⁴⁷ İbn Bâcce'nin tipleştirerek ele aldığı tedbîr türlerinden ikincisi, devlet ve toplumların yönetimi anlamında tedbîrû'l-müdün olarak belirlenir. Tedbîr, genel olarak kullanıldığında kesinlikle şehirlerin/toplumun/ülkenin yönetimini (tedbîrû'l-müdün) ifade eder. İbn Bâcce Eflatun'un *es-Siyâsetü'l-Medeniyye* eserinde şehirlerin yönetimiyle ilgili hususları açıklığa kavuşturduğunu belirtir.⁴⁸

İbn Bâcce'nin yönetim tipolojisinde üçüncü tip tedbîr, ev/aile yönetimi anlamında tedbîrû'l-menzildir.⁴⁹ Ev (menzil), bir ev olmak itibarıyla bir şehrin parçasıdır. Eflatun bunun doğal ev olduğunu ve bu doğal evin insana özgü olduğunu açıklamıştır. Aynı şekilde evin ne anlama geldiğini, evin varlığının nasıl olduğunu vd. ele alıp izah etmiştir. Erdemli ev (el-menzilü'l-fâdil), erdemli şehir/toplum/siyaset/devlette söz konusudur. Erdemli olmayan şehir/toplum/devletteki ev (el-menzilü fi gayri'l-medîneti'l-fâdila = erdemsiz ev) ise dört şehir/toplum/devlette söz konusudur. Bu şehirlerdeki evin varlığı nakıstır ve tabiat dışıdır. Yetkin evde altıncı parmak gibi bir eksiklik yoktur. Bu altıncı parmak bir fazlalıktır ama eksiklidir. Erdemli olmayan evler söz konusu fazlalığa sahip olsalar bile eksik ve hastadırlar. Bunlar, ev ve ailenin çöküşüne sebep olurlar. Evin kemali veya yetkinliği, kendi başına bir amaç değildir; evin yetkinliğiyle şehri yetkinleştirme veya insanın tabii gayesi murat edilir. Dolayısıyla ev tedbiri ile ilgili olarak söz konusu edilen hususlar, insanın kendini yönetmesi (tedbîrû'l-insân nefseh) ile ilgili sözlerin bir parçasıdır. Her iki durumda da ev yönetimi, ya bir şehrin parçası olup onunla ilgili sözler, şehirler/toplumlar/devletler hakkındaki sözlerin bir parçasıdır ya da başka bir gaye için bir araçtır ve onunla ilgili sözler, bu gaye hakkındaki sözlerin bir parçasıdır. Bu durumda ev yönetimi hakkındaki sözler, bilindiği üzere bir yarara sahip değildirler ve bir bilim temeline dayanmazlar. Bu tür söz ve bilgiler, *Kelîle ve Dimne* ve *Hukemâü'l-'Arab* gibi kitaplarda sübjektif veya psikolojik olarak adlandırılmıştır. Bu kitaplardaki bilgilerin çoğu, doğruluğu

⁴⁷ İbn Bâcce, *Tedbîrû'l-Mütevahhid*, 6-7.

⁴⁸ İbn Bâcce, *Tedbîrû'l-Mütevahhid*, 7-8.

⁴⁹ Bu yönetim tipi farklı siyaset ve ahlak eserlerinde tedbîrû'l-menâzil, siyâsetü'l-menzil, el-hikmetü'l-menziliyye gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

sabit olmayan kavillerden oluşur. Bu kaviller bir toplum ve devlette muteber iken, zaman ve mekana göre şehir, toplum ve devletin şeklinin değişimiyle mahsurlu hale gelebilirler.⁵⁰ İbn Bâcce'nin ideal tip yaklaşımıyla tasnif ettiği tedbîr türlerinden dördüncüsü ise mütevahhid insanın yönetimidir (tedbîrül-mütevahhid, tedbîrül-insânî'l-mütevahhid).⁵¹ Bu yönetim tipi, İbn Bâcce'nin kendi siyaset teorisinin anahtar kavram ve konusunu teşkil etmektedir.⁵² Metodik ve stratejik olarak kendini toplumdaki erdemli insanın kendini yönetmesi olarak anlaşılabilir olan mütevahhid kişinin tedbiri, İbn Bâcce'nin ortaya koyup geliştirdiği bir yönetim türü olup erdemli insanın bozuk, yani erdemsiz toplumda, erdemsiz devlet çatısı altında nasıl mutlu olabileceği ve bir bakıma kendi kendini yönetme ile erdemsiz toplumu erdemli topluma dönüştürme noktasında neler yapabileceği sorularına cevap aranan yönetimidir.⁵³

2.2.Mütevahhid ve Tedbîrül-Mütevahhid Kavramları

İbn Bâcce'nin mütevahhid bireyin yönetimine ilişkin teorisini doğru anlamamanın yolu, mütevahhid kavramının anlamını bilmekten geçer. Bundan dolayı mütevahhidin anlam içeriğine bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda mütevahhid kelimesi, vav-ha-dal üçlü fiil kökünden türemiş olan tefa'ül bından tevahhüd kelimesinin ism-i fâilidir. Tevahhüd, tek olma, tek başına kalma gibi anlamlara gelirken mütevahhid tek olan, tek başına kalan kişi demektir. İbn Bâcce'nin siyaset terminolojisinde ise tevahhüd, erdemli insanın içinde yaşadığı erdemsiz toplumda erdemli bir insan olarak kalıp yaşamak ve toplumun erdemli hale gelmesi istikametinde çalışmak için zihnen, aklen ve ahlaken kendini toplumdaki uzaklaştırması (infirad etmesi, müfred olması, fert olması, itizal etmesi, birey olması) anlamına gelir. Buna göre mütevahhid,

⁵⁰ İbn Bâcce, *Tedbîrül-Mütevahhid*, 8-11.

⁵¹ İbn Bâcce, *Tedbîrül-Mütevahhid*, 13-14 vd.

⁵² Tedbîr hakkında farklı sınıflandırmalar için bk. Fârâbî, *Arâü Ehli'l-Medîneti'l-Fâdila*, ed. Ali Bû Melham (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1995); Fârâbî, *Kitâbü'l-Mille*; İbn Cemâ'a, *Tahrîrül-Ahkâm fî Tedbîri Ehli'l-İslâm*; Celâleddîn Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, ed. Abdullah Mesûdî 'Ârâî (Tahran: İntişârât-i 'İttilâ'ât, 1391); Kınalızâde Ali, *Ahlâk-ı 'Alâî* (Bulak: Matbaatü'l-Bulak, 1248); Nasîruddîn Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsîrî*, ed. Müctebâ Minevâ - Aliriza Haydarî (Tahran: Çâphâne-i Gülşen, 1369); Fârâbî, *Füsûlun Münteze'a*, ed. Fevzi Mitri Neccar (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1971).

⁵³ Bk. Köroğlu, "İbni Bâcce'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi".

belirtilen çerçevede kendini toplumdan uzaklaştıran (infirad eden, müfred, itizal eden, birey olarak hareket eden) insan anlamına gelir. Tedbîr kavramı da yukarıda verildiği gibi eylemlerin akıl, düşünme ve hür iradeyle hedeflenen ve belirlenen bir amaç doğrultusunda tertip edilmesi, yani düzenlenmesi ve organizasyonu anlamında yönetim demektir.⁵⁴ Bu durumda tedbîrü'l-mütevahhid, içinde yaşadığı bozuk ve erdemsiz toplumda erdemli bir insan olarak kalmak ve yaşamak için kendini toplumdan uzaklaştırma ve tek başına kalma stratejisi geliştiren insanın, eylemlerini akıl, düşünme ve hür iradeyle hedefleyip belirlediği bir amaç doğrultusunda düzenlemesi ve organize etmesi, yani yönetmesi anlamına gelir. Bu tedbîre belirtilen anlam içerikleri çerçevesinde tedbîr-i ferd demek mümkündür.⁵⁵

Şehirlerde mutlu insanların varlığı söz konusu olduğunda, o takdirde bu, mutlu insanların müfred insanın mutluluğuna sahip oldukları anlamına gelir. Yönetimin doğrusu (savâbü't-tedbîr), müfredin yönetimidir (tedbîrü'l-müfred). Müfredin tek bir kişi veya birden fazla olması, farketmez. Şehir (medîne) veya toplum (ümme), kendi içinde tek başına kalmayı tercih eden mütevahhid insanların görüşleri üzerinde birleşmez. Mütevahhid insan, içinde yaşadığı toplumda erdemli yaşama mücadelesi verme adına gurbete düşüp yabancı kalan, fiziken, olmazsa zihnen hicret eden ve bu işi yaparak mutlulardan olan garip kimsedir. Mütevahhid kişiler, toplumdan kendini ayrı düşünüp/düşürüp konumlandırarak müfred kalmayı tercih eden garip insanlardır. Çünkü onlar kendi vatanlarında, akranları ve komşularıyla beraber olsalar bile görüş ve fikirleriyle onlara yabancıdırlar. Bu fikirleriyle kendileri için vatanları gibi olan başka mertebelere seyahat ederler.⁵⁶

İbn Bâcce, doktorun şehirlerdeki münferit insanın (el-insânü'l-münferid) iyileşinceye kadar nasıl tevahhid edeceği hakkında, ister Galen'in *Hıfzu's-Sıhha* kitabında yazdığı gibi hastanın sağlığının korunması isterse kendisinin (İbn Bâcce'nin) tıp sanatında vasfettiği gibi sağlığı sona erdiğinde sağlığına kavuşturulması hakkında konuşması gibi mütevahhid insanın en üstün ve en erdemli varlıklarına erişmeye nasıl kafa yoracağı hakkında konuştuğunu söy-

⁵⁴ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 5; İbn Bâcce, "İttisâlü'l-Akl bi'l-İnsân", 159-161.

⁵⁵ Bu noktada İbn Tufeyl'in yaklaşımına benzerliği görmek bakımından bk. İbn Tufeyl, *Hayy b. Yakzan*.

⁵⁶ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 13.

ler. Mütevahhid insan hakkındaki bu hususların nâbit insan için de geçerli olduğunu belirtir. Nâbit insanın mutluluğu yokken nasıl elde edeceği veya kendisini mutluluktan yahut mutluluğa erişme imkanından alıkoyan arızaları nasıl ortadan kaldıracığı hususunu ele almak önemlidir.⁵⁷

2.3.Nevâbit, Doktor ve Hakimler

İbn Bâcce'nin siyaset teorisi ve sosyolojisinde erdemsiz toplumda üç önemli sınıfın mevcudiyeti ve onların her birinin toplumsal ve siyasi işlevleri önemli bir yer tutar. Bu sınıflardan birini nâbitler (nevâbit), ikincisini hâkimler (hukkâm), üçüncüsünü ise doktorlar (etıbbâ') oluşturur. İbn Bâcce'ye göre erdemli toplumda bu üç sınıftan insanlara ihtiyaç olmaz. Lakin erdemli olmayan toplumda erdemsizlik ve hastalıklarla mücadele ve de erdemli toplumun tesisi için bu üç sınıftan insanlara ihtiyaç duyulur.

Erdemsiz toplumda insanlardan bir kısmı zararlı gıdalarla beslendiğinden hasta olduklarında, bedensel hastalıklar söz konusu olduğunda doktorların varlığı gerekli olur. Benzer bir biçimde erdemsiz toplumda çatışma, kavga veya benzer bir durum olduğunda suça yönelim, anlaşmazlıklar, adaletsizlikler, haksızlıklar vd. söz konusu olduğundan kadı veya yargıçların varlığı gerekli olur. Bunlar erdemsizliklerin olduğu toplumda görevlerini yaparak topluma iyilik ederler. Yine toplumdaki kötü ve yanlış görüş ve fiillere sahip kişi ve gruplara karşın erdemli bir şekilde yaşamak, kendini erdemli bir kişi olarak korumak ve toplumu erdemli hale getirmek isteyen insanların varlığı söz konusudur. Bu insanlar da nevâbit denilen kimselerdir.

İbn Bâcce, Fârâbî'nin aksine toplumda var olan nâbit (ayrık otu) kimsele-re, yani nevâbite (ayrık otları) olumlu anlam yükler. Nâbit kişileri erdemsiz şehir ve toplumlarda aykırı, ama doğru görüş veya fikirleri olan ve erdemli toplumun inşası için çalışan kişiler olarak anlar. Nevâbit adını tarlada kendiliğinden çıkan yabancı otlardan hareketle ürettiğini belirten İbn Bâcce, bu adı doğru görüşlere (el'ârâ'u's-sâdıka) sahip kimseler için kullanır. Nevabit, erdemli toplumda olmaz. Erdemli toplumun karakteristik yönlerinden biri nevâbitin olmamasıdır. Nevâbit erdemli toplumun tersine erdemsiz, hasta ve

⁵⁷ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 13-14.

bozuk toplumda olur. Nevâbitin varlığı bozuk, hasta ve nakıs toplumların tam ve yetkin (kâmil) toplumlara dönüşme sebebidir.⁵⁸

Görüldüğü üzere İbn Bâcce'nin nevâbit kimselere yüklediği "erdemsiz toplum ve devletteki erdemli ve doğru insanlar" anlamı özgün olup onun siyaset felsefesinin önemli yönlerinden biridir. Üstadı Fârâbî, nevâbite tersine olumsuz anlam, yani "erdemli toplum ve devletteki erdemsiz ve zararlı kişiler" anlamı yükliyordu.⁵⁹ Bu durum, Fârâbî'nin bütün düşünce ve görüşlerine önem veren ve onlardan bazılarına bağlı kalan İbn Bâcce'nin kimi görüşlerini paylaşmadığını göstermesi bakımından da dikkati çekmektedir. Fârâbî erdemli toplum ve devletteki nevâbit kavramsallaştırmasındaki analogisinde ayırık otlarını gül bahçesindeki dikenlere benzetip onların haşinliğini benzetmenin ana unsuru yaparken İbn Bâcce erdemsiz toplum ve devletteki nevâbit kavramsallaştırmasındaki analogisinde ayırık otlarını bahçedeki diğer hakim bitkilerden ayırıp kendilerine önem edilmeyen ortama rağmen kendi başlarına ayakta kalabilme ve kendilerini koruma çabası içinde olmalarını benzetmenin temel unsuru yapar. Bu yaklaşımın İbn Bâcce'nin tevahhüd ve tedbîrül-mütevahhid teorisi içinde önemli ve tutarlı bir yere sahip olduğu söylenebilir.⁶⁰

İbn Bâcce, nevâbit ve ondan ayrı düşünölmeyecek tedbîrül-mütevahhid teorisiyle bozuk devlet ve toplumun düzeltilmesine giden yolu gösterme boyutunu ortaya koymak suretiyle felsefi anlamda özgün ve ilginç bir yaklaşım sergiler. Bu yaklaşım ile İbn Bâcce, gerçekçi bir bakış açısıyla toplum gerçekliği içinde erdemsizliklerin, erdemsiz görüş ve davranışlar karşısında erdemli nâbit ve mütevahhid kişi veya grupların, erdemli bir şekilde yaşamaları, erdemleri koruma mücadelesi vermeleri ve toplumu erdemli toplum yapma çabası içinde olmalarının imkanını ve sorumluluğunu ortaya koyma çabası içine girer. Bu bakış açısında nevâbitin varlığı ile erdemsiz toplumun varlığı arasında kurulan ilişki ile sosyolojik bir yaklaşımın da ortaya konulduğu söylenebilir.

⁵⁸ İbn Bâcce, *Tedbîrül-Mütevahhid*, 12-13.

⁵⁹ Fârâbî, *Arâü Ehli'l-Medîneti'l-Fâdıla*, 99, 120-126.

⁶⁰ Muhammed Âbid Câbirî, *Nahnu ve't-Turâs* (Mağrib: el-Merkezü's-Sekâfiyyü'l-Arabi, 1986), 167; Burhan Köroğlu, "İbn Bâcce ve İbn Tufeyl'de Tevahhüd-Hikmet İlişkisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi", *Beytulhikme* 2/4 (2021), 1687.

2.4.Mütevahhid İnsanın Yönetiminin Ana Çizgileri

Öncelikle İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetimle ilgili yaklaşımlarında tevahhid teorisinin de dayandığı erdemli-erlemsiz şehir/toplum/siyaset/yönetim tipi önemli bir yer tutar. İbn Bâcce, kendisinden önceki felsefi geleneğe uygun bir şekilde şehir/toplum/siyaset/devletleri erdemli/kamil/tam/doğru ve erdemli olmayan/nakıs/eksik/yanlış şehir/toplum/siyaset/devlet türlerine ayırarak ele alma yoluna gider.⁶¹ Genelde felsefesi özelde ise siyaset felsefesi, yaşadığı dönemin bilhassa toplumsal ve siyasi olaylarının etkisi altında ortaya çıkan İslam filozofu İbn Bâcce, siyaset düşüncesi bağlamında mütevahhid insanın kendini yönetmesi denilebilecek ve hem bireysel ve toplumsal gerçekliği dikkate alan hem de idealist boyutları içeren yaklaşımıyla Eflatun, Aristo ve Fârâbî gibi filozofların siyaset felsefelerinden farklı yaklaşımlar ortaya koyar. Nitekim İbn Bâcce mütevahhidin yönetimi yaklaşımıyla, en yüce mutluluğun sadece erdemli toplum, siyaset ve devlette elde edilebileceğini savunan ve bu görüşü siyaset düşüncesinin eksenine yerleştiren; dolayısıyla bütün siyasi düşüncesinin nihaî gayesini erdemli toplum, siyaset ve devleti tesis etmeye odaklayan geleneksel felsefi anlayıştan belli düzlemlerde ayrılır. Aslında İbn Bâcce de erdemli toplum ve devletin tesisini bir ideal olarak kabul eder; fakat nispeten gerçekçi bir yaklaşımı benimser ve buna bağlı olarak erdemli devletin kurulma şansının zayıf olduğunu düşünür. Elbette bu dünya hayatında insanın mutluluğa erişme şansının olduğunu kabul eder; lakin bunun için erlemsiz toplum ve devletin meşgalelerinden zihnî anlamda uzaklaşıp bilgi, ahlâk ve düşünce temelinde kendini yönetmeyi gerçekleştirmek gerektiğine vurgu yapar.⁶² Nitekim filozof İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid* ismiyle kaleme aldığı müstakil bir eserinde yukarıda anlam içeriği ortaya konulmaya çalışılan garip ve müfred insanın yönetimiyle erlemsiz bir toplumda kendini erdemli bir şekilde yönetme olarak isimlendirilebilecek mütevahhid insanın yönetimini kastettiğini ve bu yönetimi ele almayı amaçladığını ifade eder.⁶³

⁶¹ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 7-13 vd.

⁶² Köroğlu, "Giriş", 16.

⁶³ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 13.

Filozofumuz kendini yönetmeyi, toplum, birlikte yaşama, erdemli şehir/toplum/siyaset, erdemsiz şehir/toplum/siyaset, yetkin şehir/toplum/siyaset/devlet/tebdîr, yetkin erdemli şehir (el-medînetü'l-fâdîlatü'l-kâmile), nakıs şehir/toplum/siyaset/devlet/tebdîr, siyaset sanatı, itizal, nevâbit, süedâ (mutlular), münferid insan, müfred, seâdetü'l-müfred (müfredin mutluluğu), gurabâ (garipler, yabancılar, gurbettekiler), tebdîrü'l-müfred (müfredin yönetimi), en-nâbitü'l-müfred, yöneticiler, tıp bilimi, yargı sanatı, hakim veya kadılar, tabipler gibi kavramlar çerçevesinde ele alır. Mütevahhid kavramına doğru ilerlerken erdemsiz olan bozuk toplumda mutluluğu elde etme sürecinde müfredin, kişinin tek başına kendi tedbirinden bahsederken böyle bir toplumda tedbirin doğrusunun müfredin tedbiri, yani insanın tek başına yönetimi olduğunu ifade eder. Bu bağlamda müfredin tek bir kişi veya daha fazla sayıda olabileceğini, bu tür kimselerin görüşleri itibariyle ümmetten, yani toplumdan veya şehir yahut devletten ayrıldıklarını ve bunların sufilerin bakışıyla garipler olduklarını belirtir. Mütevahhid kimseler, bozuk toplumda mutlu insanlar, nâbit kimseler (nevâbit) ve garib kişilerdir. Onlar gariptirler; zira kendi vatanlarında, akranlarıyla ve komşularıyla beraber olsalar bile, görüş veya fikirleriyle gariptirler. Fikirleriyle kendileri için vatan olarak başka mertebelere seyahat ederler. İşte bu tür bir insanın, yani müfredin yönetimiyle İbn Bâcce mütevahhid insanın, yani garip insanın yönetimini (tebdîrü'l-insânî'l-mütevahhid) kastettiğini söyler.⁶⁴

İbn Bâcce, teorisini açıklamadan önce tedbir, toplum ve devlete ilişkin bazı özet bilgiler verir. Muhtemelen İbn Bâcce'nin bu özet bilgilerle mütevahhid insanın yönetimiyle ilgili felsefi yaklaşımını temellendirmek ister. Dolayısıyla mütevahhid kişinin ve mütevahhidin yönetiminin anlamını söz konusu temeller bağlamında anlamlandırmak gerek. Tevahhid yönetimi teorisinde toplumda bir anlamda fikrî, aklî ve felsefî bir strateji izleyerek aklî, fikrî ve felsefî anlamda kendini bireysel kılan insanın, zorunlu haller dışında topluma karışmaması gerekir. Mütevahhid insanın öncelikle cismanî, yani maddeci kişilerle ve amacı cismi, yani maddi ile karışık ruhanilik olanlarla arkadaşlık kurmaması, bilakis ilim erbabı (ehlü'l-'ulûm) ile arkadaşlık kurması, onlara yakın olması gerekir. Fakat bazı devlet ve toplum türlerinde, bazı hayat

⁶⁴ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 12-14 vd.

tarzı tiplerinde ilimler ehli azdır ama bazılarında çoktur; şüphesiz bazı toplum ve devlet türlerinde ilim erbabı yoktur. Bu sebeple mütevahhidin, bazı devlet, toplum ve hayat tarzı tiplerinde topluma karışmaktan, imkan olduğu ölçüde bütün insanlardan uzaklaşıp ayrılması (itizal etmesi) vaciptir, zorunluluktur. Ancak zaruri durumlarda ve zaruret miktarınca insanlarla münasebet kurar veya varsa ilimlerin ve ilim ehlinin var olduğu başka bir topluma hicret eder. İbn Bâcce, bu şekilde toplumdan uzaklaşmanın, toplumsal etkileşimi azaltmanın, toplumdan itizal etmenin, *el-'İlmü'l-Medeniyyü'* de anlatılan hususlara ve *el-'İlmü't-Tabî'iyyü'* de açıklanan noktalara ve nitekim insanın tabiatı gereği toplumsal bir varlık olduğu gerçeğinin işaretlediği konulara, ayrıca sosyal bilimlerde ve siyaset biliminde toplumdan ayrılıp (itizal) tek başına kalmanın tamamen kötülük olduğu gerçeğinin beyan edilmesine zıt olmadığını vurgular. İbn Bâcce'ye göre bu kötülük özsel olarak bir kötülüktür, arazî anlamda iyilik olabilir. Bunu şu örnekle izah etmek mümkündür: Ekmek ve et, tabiatları bakımından gıdadırlar ve faydalıdırlar. Öte yandan ebucehil karpuzu ve afyon, öldürücü birer zehirdir. Lakin bedenin hastalık gibi tabîi olmayan durumlarında özü gereği zararlı olan bu zehirler bazen hastanın hastalığına çare olurken, et ve ekmek gibi özü gereği faydalı olan gıdalar çare değil, aksine zararlı olabilirler. İnsan anatomisiyle ilgili bu durum insanın toplumsal hayatı ve siyasetteki yeri ile ilgili olarak da geçerli olabilir. Toplumda sağlıklı bir durum varsa, o takdirde düşünür, filozof hastalığa çare üretmek adına toplum içinde kendini kenara çekebilir.⁶⁵

İbn Bâcce insanın toplumda tek başına kalmasını tıbbi, anatomik, bedensel, organik veya biyolojik analogilerle izah etmeye çalışır. Ona göre nasıl ki mutluluk ve sağlık insan için tabîi hâller olup insan sağlıklıyken sağlığını muhafaza etmek, sağlığını kaybettiğinde ise tıp sanatının yardımıyla yeniden kazanmak için çabalarsa, mutluluğu kazanmak ve korumak için de düşünmek, strateji geliştirmek, tedbiri uygulamak veya kendinde mutluluğa erişmesini engelleyen arazlar mevcutsa onları izâle etmek için çalışır. O halde erdemli ve mutlu olan mütevahhid de bu durumunu korumak ve mümkünse erdemli ve mutlu toplum inşa etmek için çaba harcamalı ve üzerine düşen gö-

⁶⁵ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 80.

revleri yapmalıdır. Sağlık veya sıhhat bedenlerin tıbbî diye isimlendirilirken, mütevahhidin eylemleri de ruhanî tıp veya ruhların tıbbî olarak adlandırılır.⁶⁶

Bu noktada, İbn Bâcce'nin önerdiği itizalin işaret edildiği üzere toplumdan zihni ve fikri bir ayrılma veya uzaklaşma olarak anlaşılması gerektiğine işaret etmek gerek. İbn Bâcce'nin mütevahhidin yönetimi teorisinde savunduğu ayrılık, uzlete çekilip yalnız yaşamak değildir. İbn Bâcce'ye göre insan sırasıyla bedensel, ruhsal ve zihinsel fiilleri yaparak bozuk erdemsiz toplum ve devletteki ferdî akıl aşamasından küllî akıl aşamasına yükselir ve böylece bu küllî akıl sayesinde yetişen erdemli insanların varlığı erdemli toplum, siyaset ve devletin ortaya çıkışına sebep olur.⁶⁷

Anlaşıldığı kadarıyla İbn Bâcce, içinde yaşadığı toplumsal ve siyasi muhitte kötü giden bazı şeylere, belki de çok kötü giden şeylere, insanları mutsuzluğa götürecek görüş ve fiillere tanık oluyordu. İşte İbn Bâcce'nin hedefi, böyle bir toplumsal ve siyasi ortamda kötülöklere bulaşmadan, kötü şeylerin bir parçası olmadan, hayattaki amaç ve gayesine, mutluluğuna erişmek için toplumsal ve siyasi bir strateji izlemek, özgün bir yol haritası çizmek oldu.⁶⁸ Böyle bir atmosferde kendisine ve belki de bütün düşünür ve filozoflara mutluluğu elde etmek ve korumak için yine toplum içinde yaşamak üzere, ama aklî, fikrî ve felsefî düzlemde bir itizal hareketi yapmak, bir sefere çıkıp yalnız kalmak gibi bir çözüm teklifi ortaya koydu. Fiziken olmasa bile fikren ve zihnen yalnız kalarak erdemli olma ve erdemli kalma, mutlu olma ve mutlu kalma felsefesini geliştirdi. Bunu da siyaset felsefesi çerçevesinde deneme yoluna gitti. Bazı düşünür, alim ve filozof, erdemsiz toplum ve devletten muvakkaten veya mütemadiyen fiziken ayrılmayı savunurken, İbn Bâcce zihnen ve fikren bir ayrılmayı ileri sürerek çok özgün bir yönetim ortaya koyar. Esasen mütevahhidin yönetimi teorisiyle İbn Bâcce, doğrudan müfred insanın kendini yönetmesini ifade etse de dolaylı olarak aslında toplumu ve devleti yönetmeyi işaretler.

Hülasa İbn Bâcce fiziken ve bedenen toplumsal itizali değil, fikrî ve aklî itizali savunur. Bireyciliği, toplumdan çekilmeyi, sürekli inziva hayatını sa-

⁶⁶ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 13-14.

⁶⁷ Köroğlu, "Giriş", 30-31.

⁶⁸ Rosenthal, "İbn Bâcce'nin Felsefesinde Siyasetin Yeri", 259-283.

vunmaz. Tabii ki filozofumuz yüce gayeye erişmek için en mühim ögenin aklî faaliyet olduğunu söylese de bedenî ve ahlâkî erdemleri kazanmanın soyut aklî faaliyet için lazım olan maddî ve ruhî şartları hazırlaması gerektiğini belirtmeyi ihmal etmez. Ona göre insan, sırasıyla bedenî, ruhî ve zihnî fiillerde bulunmak suretiyle erdemsiz toplum ve devletteki bireysel, tikel akıl mertebesinden küllî akıl mertebesine yükselir. Böylece belki de bu küllî akıl mertebesine yükselişler çoğaldıkça ve erdemli insanların sayıları arttıkça erdemli devlet ve toplumun inşası gerçekleşir.⁶⁹

İlk bakışta İbn Bâcce'nin siyaset düşüncesinde bireysel eksen söz konusu imiş, bireyin mutluluğu devlet ve toplum hayatından önce gelir imiş gibi görünse de dikkatli bir okuma, tek başına kalma, fikrî inziva ve yalnız insanın yönetiminin son tahlilde toplum ve devletin iyiliği, mutluluğu ve erdeme erişmesinden ayrı değerlendirilmediğini gösterir.⁷⁰ Nitekim toplumda kendini kenara çekip tekbaşınalık yönetimi kuran kişinin yönetiminin, bu tür kişilerin sayısı ve çabalarındaki artışla birlikte toplumun erdemli topluma dönüşmesine yol açacağı yaklaşımı, bu noktayı aşıkarmaktadır.

3.Mütevahhidin Yönetimi, İnsan, Toplum ve Mutluluk

İbn Bâcce mutluluk için toplum hayatını gerekli görür. Elbette bu toplumun erdemli toplum olması gerektiği kanaatindedir. İbn Bâcce'ye göre Fârâbî'de olduğu gibi insanın nihai amacı mutluluğa erişmektir. Mutluluğa ise ideal anlamda erdemli toplumda erişilir. Mutluluğa erişmenin yolu, cismanilikten değil ruhanilikten, genel ruhani formlardan geçer.⁷¹ Buna göre hiçbir cismani mutlu olamaz ama her mutlu kesinlikle ruhanidir. İnsan insan olmak itibarıyla cismanilikle varlık olma noktasından ruhanilikle en şerefli olma ve dolayısıyla aklilikle erdemli ve ilâhî olma noktasına varır. Erdemli ilâhî insan zorunlu olarak hikmet sahibi kişidir. Tersten söylenirse hikmet sahibi, zaruri olarak erdemli ilâhî bir insandır.⁷² Anlaşılmaktadır ki İbn Bâcce'nin siyaset ve toplum felsefesinde mutluluğa giden süreçte insanın düşün-

⁶⁹ Köroğlu, "İbni Bâcce'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi", 65; Köroğlu, "Giriş", 27-31.

⁷⁰ Erwin I.J. Rosenthal, *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çaksu (İstanbul: İz Yayınları, 1996), 232 vd.

⁷¹ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 31-34, 56-57, 82, 164; Bk. Özdemir, *İbn Bâcce'nin Mütevahhid Kuramı*, 42-49.

⁷² İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 63-64.

ce yönü ve dolayısıyla düşünmesi, aklını kullanması, akletmesi, fikri etkinlikte bulunması ve dolayısıyla maddi olan her şeyden özgürleşme çabası çok önemlidir.⁷³

Filozof'un düşüncesinde erdemsiz toplumdaki erdemli insanlar, tevahhüd yolunu seçerek kendi yönetimlerini tesis etmek suretiyle mutluluğa erişme yolunu ararlar. İbn Bâcce'ye göre mütevahhid insanın yönetimi mutlu insanın yönetimidir. Dolayısıyla tevahhüd teorisinde tevahhüd etmekle mutluluk arasında doğrudan korelasyon söz konusudur. Erdemsiz bir toplumda erdemli olarak kalmak ve yaşamak için çıkış yolu olan tevahhüd yönetimi, tevahhüd eden, yani mütevahhid birey veya bireylerin mutlu olmasını sağlar. Erdemsiz ve bozuk toplumda/siyasette/devlette/şehirde yaşayan erdemli insanın mutluluğa erişmesinin yolu, kendini yönetme anlamında tevahhüd yönetimi, yani toplumda müfred kalma ve nâbit olma yönetimidir.

Belirtmek gerekir ki İbn Bâcce, siyaset felsefesi kapsamında tevahhüd teorisini ortaya koyduğu *Tedbîrü'l-Mütevahhid* eserinde mütevahhidin yönetimi hakkındaki yaklaşımını oldukça kısa, özlü ve kimi zaman da anlaşılması zor bir metinle serdeder. Fakat yine oldukça kısa ve zor olan diğer eserlerinin de yardımıyla ve aynı zamanda bilhassa selefleri Aristo, Eflatun ve Fârâbî'nin görüşlerinden destek alarak anlaşılabilir. Bu demektir ki İbn Bâcce'nin mütevahhidin yönetimi teorisi anlaşılmaz değildir. Bu bağlamda İbn Bâcce'nin genel olarak felsefesi ve siyaset felsefesi özel olarak ise tevahhüd felsefesini anlamak, onun ifadelerine bir bütün olarak bakıldığında insan yaklaşımını anlamakla mümkün olur. İnsan yaklaşımında ise insanın insan olmasının ayırt edici yönleri olarak akıl ve akletme, fikir ve düşünme, irade ve ihtiyar ile eylemler, doğru ve erdemli eylemler, mutluluğu elde etme yönünde erdemli insan olma ve erdemli toplumu ve devleti tesis etme temel noktaldır.

İbn Bâcce'nin mütevahhidin yönetimi tezi, akıl ve irade sahibi insanın doğru seçimlerle doğru amelde bulunması, erdemli insan olması, erdemli şehir, toplum ve devleti kurması, erdemsiz toplum ve devlette ise kendini erdemli insan olarak korumak ve toplumu da erdemli yapmak için kendi erdemli yönetimini kurması ekseninde ortaya konulur. Bu noktada insan, nefis, akıl, irade, görüşler, düşünceler, akledilirler, suretler ve fiiller hakkındaki gö-

⁷³ İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ'", 136-137 vd.

rüşleri kapsamında özellikle *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, *Risâletü'l-Vedâ'*, *İttisâlu'l-'Akl bi'l-İnsân*, *Kitâbü'n-Nefs* gibi eserlerinde önemli hususları ele alır.

İbn Bâcce'nin tedbir veya tevahhüd teorisinde mütevahhidin yönetimi, sosyolojik bir okuma çerçevesinde bireyin amaçlarıyla toplumun amaçları arasında gerilim olduğu esasına dayanır. İbn Bâcce tevahhüd teorisinde birey-toplum gerilimini bu tedbir, yani yönetme stratejisiyle aşma yoluna gitmeyi önerir. Gerilimi aşmada çareyi erdemli insanın, erdemli olarak yaşamak, kendi erdemli pozisyonunu korumak ve son tahlilde İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan*'ı⁷⁴ gibi toplumun erdemli ve dolayısıyla mutlu hale gelmesi için çabalamak, bu olmuyorsa da kendini erdemli olarak tutmak adına mütevahhidin yönetimi adında kendi yönetimini gerçekleştirmede bulur.

4. Bilgi, Siyaset, Yönetim, Ahlak ve Meşruiyet

Filozof İbn Bâcce her şeyden önce insan felsefesinde akıl ve ilme çok büyük bir önem verir. Allah'ın insanla ilişkisi ve peygamberlerin görevlendirilişi ile ilim arasında sıkı bağlantılar kuran İbn Bâcce, akıl, ilim ve bilgi konusunu bazı ayetleri (Âl-i İmran 3/5, el-Fâtır 35/25) ve hadisleri de zikrederek ele alır, akıl ve bilginin insanın varlığı, anlamı, diğer canlılardan üstünlüğü/farkı ve mutluluğu için hayati derecede mühim olduğunu vurgular.⁷⁵ Bu görüşüne bağlı olarak akıl, fikir, hür irade ve seçimle eylemlerini bir organizasyon ve planlama ile tertip edip gerçekleştiren insanın ancak gerçek manada yönetim bilgisi ile yönetme işini yapabileceğini iddia eder.⁷⁶ Bilgili, doğru ve erdemli eylemlerin sahibi başkan yasalar koyar, yönetilenler ise başkanın koyduğu bu yasalara uyarlar.

İbn Bâcce, akıl, bilgi ve ilmi siyaset ve devlet bağlamında da önemle ele alır. İbn Bâcce, siyaset, yönetim ve yönetici ile bilgi ve ilimler arasında önemli ilişkiler kurar. Yöneticinin, bilhassa mütevahhidin tedbiri teorisi içinde mütevahhid insanın yönetiminde bilgiye, ilimlere ve ilim erbabına, aydın ve alimlere önem vermesi gerektiğini savunur. Gazâlî'nin siyaset ve yönetimde akıl,

⁷⁴ İbn Tufeyl, *Hayy b. Yakzan*.

⁷⁵ İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ'", 140-141 vd.

⁷⁶ İbn Bâcce, "İttisâlu'l-'Akl bi'l-İnsân", 159-161.

bilgi ve bilime önem verişini⁷⁷ hatırlatırcasına yöneticinin ilim ehline yakın olması lazım geldiğini ileri sürer.⁷⁸

İbn Bâcce'nin yönetim anlayışında meşruiyetin yeri de önemlidir. Bilindiği üzere meşruiyet, siyaset denilince ilk akla gelen olgular arasında yer alır.⁷⁹ Anlaşılmaktadır ki İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim anlayışında toplum, devlet ve yöneticinin erdemli mütevahhid insan katında meşruiyeti, erdemlere ve dolayısıyla güzel ahlaka dayanır. Aynı şekilde mütevahhid insanın yönetiminin meşruiyeti de güzel ahlaka dayanır. Çünkü mütevahhid, erdemsiz toplumda ve devlette erdemli kalmak ve yaşamak adına toplumdan stratejik olarak itizal etmeyi veya çekilmeyi seçer. O halde mütevahhidin yönetimi de meşruiyetini esas itibariyle ahlaktan alır.

5.İbn Bâcce'nin Siyaset Bilimine Katkısı

İbn Bâcce siyaset ve yönetime dair yaklaşımlarıyla siyaset bilimine önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle *Tedbîrü'l-Mütevahhid* isimli eseriyle siyasette çığır açıcı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır. Hem siyasi kavramsallaştırmalar hem de tevahhüd teorisiyle siyaset felsefesine önemli katkılarda bulunduğu gibi modern dünyada siyaset bilimine de kayda değer katkılar getirmiştir. Siyaset teorisini geliştirir ve ortaya koyarken Aristoteles, Eflatun veya Fârâbî'ye zaman zaman atıf yapmış olsa da siyasette kendi özgün yaklaşımını geliştirmiştir.

İbn Bâcce, öncelikle bilimler hiyerarşisi ve sınıflaması içinde siyaset biliminin nefis ilmine muhtaç olduğunu, insana ve mahiyetine tam vakıf olmadan bilimlerin ilkelerini kavramanın ve dolayısıyla siyasetle ilgili doğru zeminde

⁷⁷ Ebû Hâmid Gazalî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 98-99; Ebû Hâmid Gazalî, *Mîzânu'l-Amel*, ed. Süleyman Dünya (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1964), 76; Ebû Hâmid Gazalî, *et-Tibru'l-Mesbûk fî Nasihati'l-Mülûk* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 18-21, 117-118.

⁷⁸ İbn Bâcce, *Tedbîrü'l-Mütevahhid*, 79-81 vd.

⁷⁹ Bk. Peter L. Berger, *The Sacred Canopy* (Garden City: Doubleday, 1967); Peter L. Berger - Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality* (Great Britain: Allen Lane The Penguin Press, 1967); Ejder Okumuş, *Dinin Meşrulaştırma Gücü* (İstanbul: Ark Kitapları Yayınevi, 2005); Seymour Martin Lipset, *Siyasal İnsan*, çev. Mete Tunçay (Ankara: Teori Yayınları, 1986); Ernest Gellner, *Legitimation of Belief* (London: Cambridge University Press, 1947); Jürgen Habermas, *Legitimation Crisis*, çev. T. McCarthy (Boston: Beacon Press, 1975).

konuşmanın mümkün olmadığını ileri sürmek suretiyle siyaset bilimi konusunda özgün bir konumda durur.⁸⁰ İslam filozoflarından Fârâbî gibi siyaset bilimini Aristo ve Eflatun'dan yararlanarak ama özgün bir şekilde el-'ilmü'l-medeniyyü (ilm-i medenî: medenî ilim) kavramsallaştırmasıyla geliştirmeye çalışmasıyla ve de siyasete ilişkin eylemleri, iktidar ilişkilerini, siyaset-devlet-toplum etkileşimini bu ilim kapsamında incelemesi dikkati çeker.⁸¹ İbn Bâcce siyasete dair düşünce, görüş ve yaklaşımlarını ayrıca el-felsefetü'l-medeniyye⁸² (medenî felsefe, /toplum/siyaset felsefesi) ve el-hikemü'l-medeniyye⁸³ (medenî hikmetler) kavramları altında da ortaya koyar. Bu çerçevede İbn Bâcce'nin medenî ilminin isimlendirme, konu ve metodoloji itibarıyla siyaset bilimi ismi ve birikiminin gelişip bugünkü noktaya gelmesine önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir.

Söz konusu genel siyaset bilimi yaklaşımına ek olarak belki de asıl orijinal siyaset yaklaşımını mütevahhidin yönetimi konusunda ortaya koyar. Bu yaklaşımıyla da siyaset bilimine önemli katkılarda bulunur. Örneğin siyasette akli ve iradeyi kullanarak doğru seçimde bulunmak, düşünmek, doğru görüş ortaya koymak, doğru davranmak ve doğru eylemde bulunmak suretiyle erdemli yaşamak, erdemli toplum, siyaset ve iktidar tesis etmek için çalışmak amacıyla erdemli bir siyaset stratejisi geliştirerek erdemsiz toplum ve devlette kendini zihnen ve aklen dışarda tutma ve kendi yönetimini bu şekilde kurma siyaseti oldukça ilginçtir. Burada ideal anlamda erdemli toplum ütopyası yerine herhangi bir toplumda erdemlin peşinden koşarak erdemli toplum ve siyaset istikametinde yaşama yaklaşımı gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda hem bedenen ve fiziken toplumda yaşamaya devam etme hem de tevahhüd ederek kendini erdemli insan olarak kalma istikametinde yönetme ve böylece topluma ve siyasete erdem doğrultusunda katkıda bulunma söz konusudur. Bu bakış açısında siyaset ve yönetimde bireyden, bireyin yetişip kamil ve erdemli oluşundan başlayıp erdemli toplum, devlet ve siyasete varış yaklaşımı söz konusudur. Bu demektir ki erdemsiz toplumsal sistemde önce bireyler

⁸⁰ İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, 1992, 29; İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, 2019, 49.

⁸¹ İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 6, 7, 31, 57, 80.

⁸² İbn Bâcce, *Tedbirü'l-Mütevahhid*, 7.

⁸³ İbn Bâcce, *Kitâbü'n-Nefs*, 1992, 29.

bilgiyle donanıp yetişir, kendi devlet ve yönetimini kurar ve ondan sonra erdemli toplum ve devlet meydana gelir.

Esasen İbn Bâcce'nin İslami kaynaklarla düşünce ve bilim geleneğine dayanarak geliştirip anlamlandırdığı tedbîr kavramının bizatihi kendisi de siyaset bilimine hiç yabana atılmayacak bir katkıdır. Toplumsal hayatta iş ve ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütmesi için eylemlerin bilgiye dayanılarak, sonuçları iyice düşünülerek ve bir seçimde bulunularak bir amaçla planlanıp düzenlenmesi, yani yönetilmesi anlamında tedbîr, bugün siyaset bilimcilerine siyaset ve yönetimin anahtar terimlerinden bazılarının, belki de çoğunun geçmişte karşılıklarının olduğunu göstermesi bakımından siyaset bilimine ciddi bir katkıdır. Gerçekten de tedbîr kavramı, siyaset ve yönetim alanlarında geçmişten bu yana İslam düşünürleri, filozofları ve alimlerinin siyasete dair metinlerinde kullanılagelen bir kavramdır.

İbn Bâcce'nin siyaset bilimine en önemli katkılarından biri de toplumsal gerçekliği yöneten ve yönetilen şeklinde iki kısımda ele almasıdır. Bu bakışta insanlar, toplumsal hayatta tabiatları gereği yöneten ile yönetilen, iktidar sahibi ile iktidar sahibi tarafından yönetilen, başkan ile başkana tabi olanlar olarak konumlanırlar. Bu sebeple toplumda tabiatı gereği yönetilir insanlarla tabiatı gereği başkan olan insanlar mevcuttur. Bilgi sahibi, nazari bilgisi güçlü, doğru ve erdemli eylemlerin sahibi kişi olarak başkan yasalar koyar, yönetilenler ise başkanın koyduğu bu yasalara uygun bir şekilde eylemlerini gerçekleştirirler.⁸⁴

Sonuç

İbn Bâcce, siyaset felsefesinde mütevahhidin yönetimi teorisiyle tarihte ve günümüzde siyasete dair görüş ve çalışmalar üzerinde önemli etkiler bırakır. İbn Bâcce, öncelikle siyaset, devlet ve yönetimi toplumun, toplumsal gerçekliğin vazgeçilmez bir vechesi olarak ele alır. İbn Bâcce mütevahhid insanın yönetimini de toplumun erdemli hale gelmesine temelli bir katkı olarak görür; dolayısıyla yöneticinin erdemli, sağlıklı ve adil olarak kalması ve de sağlıklı ve adil toplum/siyaset/yönetim/devletin var olması için gerekli olduğunu savunur.

⁸⁴ İbn Bâcce, "Risâletü'l-Vedâ'", 128, 131-132; İbn Bâcce, "Fi Ğâyeti'l-İnsâniyye", 101.

İbn Bâcce insanın nihai amacını gerçekleştirmek ve dolayısıyla mutluluğa erişmek için salih, erdemli siyasi topluluğa ve yönetime ihtiyacının olduğu görüşündedir. Bu görüşte erdemli toplum için erdemli yönetim ve devlet gereklidir. Erdemli toplum, devlet ve yönetimin olmadığı yerde erdemli insanlar, siyaset temelinde bir strateji geliştirerek kendini toplumdan ayırmalı ve kendi yönetimini kurmalıdırlar. İbn Bâcce tedbîrül-mütevahhid (mütevahhidin yönetimi) olarak isimlendirdiği bu yönetimi, erdemsiz toplum ve devlette kişinin kendini erdemli olarak koruması ve toplum ile siyasetin erdemli hale gelmesi için çıkış yolu olarak, hatta zorunlu olarak görür. İbn Bâcce'nin kendini yönetme ve toplumu erdemli yapma çabası olarak mütevahhidin yönetimi, insanın içinde yaşadığı bozuk ve erdemsiz toplumda erdemli bir insan olarak kalmak ve yaşamak için kendini toplumdan uzak tutma ve tek başına kalma stratejisi geliştiren insanın, eylemlerini akıl, düşünme ve hür iradeyle hedefleyip belirlediği bir amaç doğrultusunda düzenlemesi ve organize etmesi, yani yönetmesi anlamına gelir.

İbn Bâcce, siyaset biliminin ve yöneticinin, yönetim konusunda doğru hüküm vermesi ve doğru yönetmesinin yolunun insanı bilmekten geçtiğini ileri sürer. Bu yaklaşımda insanı ve dolayısıyla nefis ilmini bilmeden toplumu ve kendini yönetmek mümkün değildir. Bundan dolayı toplum ve siyaset bilimlerini de içine alan medeni ilim ve medenî hikmetler alanında nefsin durumunu bilmeden doğru bir hüküm verme imkanı yoktur. İbn Bâcce, siyasetle ilgili yaklaşımlarını temelde siyaseti de içine alan sosyal bir bilim dalı olarak medenî ilim kapsamında ortaya koyma yoluna gider.

İbn Bâcce, siyaset ve yönetim yaklaşımında temel eksen olarak düşünce, bilgi, salih amel ile erdemi, yani ahlakı alır. Siyaset bilimi ve sosyolojisi bakımından dikkate değer yaklaşımlar ortaya koyan İbn Bâcce'nin siyaset ve yönetim anlayışında akıl, fikir, irade ve seçim oldukça mühimdir. Nitekim İbn Bâcce akıl, akletme, fikir, düşünme, hür irade ve seçimle davranışlarını bir organizasyon ve düzenleme yaparak ortaya koyan insanın ancak gerçek maddada tedbir, yani yönetim bilgisi ile yönetim işini gerçekleştirebileceğini ileri sürer. Bununla da bağlantılı olarak İbn Bâcce'nin siyaset teorisinde bilgi ve bilim ile bilgi sahibi olup bilime önem veren bilim adamları çok önemli bir yer işgal eder. Ayrıca İbn Bâcce'nin insan için salih ve erdemli eylem, erdemli insan ve erdemli şehir/toplum/siyaset/devlet ve bunun karşıtı olan erdemsiz

şehir/toplum/siyaset/devlet hakkındaki yaklaşımlarıyla tevahhüd teorisine bakıldığında ahlakın siyaset ve yönetim anlayışında temel bir boyut olduğu anlaşılır.

İbn Bâcce, siyasette bazı konularda yakından takip ettiği Aristoteles, Platon ve Fârâbî gibi filozoflarla birçok noktayı paylaşır, fakat özgün ve farklı yaklaşımlarıyla onlardan ayrılır, siyaset, yönetim ve ahlâk düşüncesi geleneği kapsamında orijinal addedilebilecek görüşler serdedir. Bu noktadaki anlayışını da mütevahhid insanın yönetimi teorisiyle ortaya koyar.

Son olarak belirtilebilir ki İbn Bâcce siyaset bilimine önemli katkılarda bulunur. Bu katkılardan dikkat çekici olanlardan biri, toplumu yöneten ve yönetilen şeklinde iki tipte ele almasıdır. Buna göre insanlar, toplumsal varlıklar olarak toplum halinde birbirleriyle karşılıklı ilişki ve etkileşim içinde hayatlarını sürdürürler. Bu hayat sürdürme sürecinde insanlardan bazıları tabiatları gereği yöneten, bazıları ise tabiatları gereği yönetilen olarak konumlanırlar. Bu sebeple toplumda tabiatı gereği yönetilir insanlarla tabiatı gereği başkan olan insanlar mevcuttur. Bu yaklaşım iktidar olgusuna ve iktidar ilişkilerine dair köklü bir yaklaşımdır.

İbn Bâcce'nin siyaset bilimine önemli katkılarından bir diğeri ise tevahhüd/itizal/infirad/nevâbit/müfred teorisi olarak özetlenebilecek bir yaklaşım çerçevesinde erdemsiz toplumda mütevahhid insanın kendini erdemli olarak yönetmesi ve toplum ile devletin erdemli hale gelmesi için gayret etmesiyle ilgili tezidir. Bu teziyle İbn Bâcce, toplumda siyaseti gerçekçi bir bakış açısıyla ele alır ve erdemli birey ve toplulukların toplumda yönetim adına çok önemli görevler ifa edebileceklerini ortaya koyar.

Kaynakça

Alevî, Cemâleddin el-. *Mü'ellâfatü İbn Bâcce*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983.

Aydınlı, Yaşar. "Bir İbn Bâcce Bibliyografyası". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 4/4 (1992), 383-396.

Aydınlı, Yaşar. "İbn Bâcce". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/348-353. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

- Aydınlı, Yaşar. *İbn Bacce'nin İnsan Görüşü*. Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992.
- Aydınlı, Yaşar. *İbn Bâcce'nin İnsan Görüşü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Berger, Peter L. *The Sacred Canopy*. Garden City: Doubleday, 1967.
- Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas. *The Social Construction of Reality*. Great Britain: Allen Lane The Penguin Press, 1967.
- Beydâvî, el-Kâdî Nâsirüddîn Sa'Id 'Abdullah el-. *Envâru't-Tenzîl*. 2 Cilt. İstanbul: Dersaadet Yayınları, ts.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Nahnu ve't-Turâs*. Mağrib: el-Merkezü's-Sekâfiyyü'l-Arabi, 1986.
- Celâleddîn Devvânî. *Ahlâk-ı Celâlî*. ed. Abdullah Mesûdî 'Ârâî. Tahran: İntişârât-i 'İttılâ'ât, 1391.
- Cürcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-. *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1998.
- Çaylak, Adem - Yıldırım, Onur. "Nevâbitten Muhalefete: Mütevahhid'in Muhalefetinden Erdemli Siyasal Topluma". *Milel ve Nihal* 17/2 (2020), 333-359.
- Dalahmetoğlu, Halime. *İbn Bacce ve İbn Tufeyl'de Mutluluk*. Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Delay, İsmail. *Yönetim ve Organizasyon-İlkeler Teoriler ve Stratejiler*. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Daver, Bülent. *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Ankara: Siyasal Kitabevi, 5. Basım, 1993.
- Dunlop, D. M. "Ibn Bâjjah's Tadbîru'l-Mutawaḥḥid (Rule of the Solitary)". *The Journal of the Royal Asiatic Society* 1 (1945), 61-81.
- Dunlop, D. M. "Philosophical Predecessors and Contemporaries of Ibn Bâjjah". *Islamic Quarterly* 2 (1955), 100-116.

- Dunlop, D. M. "Remarks on the Life and Works of Ibn Bâjjah (Avempace)". *Proceedings of the Twenty-Second Congress of Orientalists*. ed. Zeki Velidi Togan. 2/188-196. Leiden: Brill, 1957.
- Dursun, Davut. *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2002.
- Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık, 2014.
- ESCAP. "What is Good Governance?" *United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*. Erişim 09 Haziran 2023. <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>
- Fârâbî. *Arâü Ehli'l-Medîneti'l-Fâdula*. ed. Ali Bû Melham. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1995.
- Fârâbî. *Füsûlun Münteze'a*. ed. Fevzi Mitri Neccar. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1971.
- Fârâbî. *İhsâ'ü'l-'Ulûm*. ed. Ali Bû Melham. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1996.
- Fârâbî. *Kitâbu'l-Huruf: Harfler Kitabı*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Fârâbî. *Kitâbü'l-Mille*. ed. Muhsin Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 2. Basım, 1991.
- Fârâbî. *Tahsîlü's-Se'âde*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1995.
- Gazalî, Ebû Hâmid. *et-Tibru'l-Mesbûk fî Nasihati'l-Mülûk*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988.
- Gazalî, Ebû Hâmid. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- Gazalî, Ebû Hâmid. *Mîzânu'l-Amel*. ed. Süleyman Dünya. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1964.
- Gellner, Ernest. *Legitimation of Belief*. London: Cambridge University Press, 1947.
- Genç, Nurullah. *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2007.

- Groff, Peter S. "Cultivating Weeds: The Place of Solitude in the Political Philosophies of Ibn Bâjja and Nietzsche". *Philosophy East and West* 70/3 (2020), 699-739.
- Habermas, Jürgen. *Legitimation Crisis*. çev. T. McCarthy. Boston: Beacon Press, 1975.
- Harvey, Steven. "The Place of the Philosopher in the City According to Ibn Bâjjah". *The Political Aspects of Islamic Philosophy*. ed. Charles Butterworth. 199-233. Cambridge: Harvard University Press, 1992.
- Ismail, Mohd Zaidi. "Conceptualising Tadbir as a Constituent of Governance in Islam". *TAFHIM: IKIM journal of Islam and the Contemporary World* 3 (2010), 27-47.
- İbn Bâcce. "Fî Ğâyeti'l-İnsâniyye". *Resâil-i İbn Bâcce el-İlâhiyye*. ed. Mâcid Fahrî. 99-104. Beyrut: Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 2. Basım, 1991.
- İbn Bâcce. "İttisâlü'l-Akl bi'l-İnsân". *Resâil-i İbn Bâcce el-İlâhiyye*. ed. Mâcid Fahrî. 155-173. Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 2. Basım, 1991.
- İbn Bâcce. *Kitâbü'n-Nefs*. ed. Muhammed el-Ma'sûmî. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1992.
- İbn Bâcce. *Kitâbü'n-Nefs*. çev. Burhan Köroğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- İbn Bâcce. "Risâletü'l-Vedâ". *Resâ'ilü İbn Bâcce el-ilâhiyye*. ed. Mâcid Fahrî. 113-152. Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 2. Basım, 1991.
- İbn Bâcce. *Tedbîrü'l-Mütevahhid*. Tunus: Cérés Yayınları, 1994.
- İbn Cemâ'a, Bedreddin. *Tahrîrü'l-Ahkâm fî Tedbîri Ehli'l-İslâm*. ed. Fuad Abdü'l-Mün'im Ahmed. Katar: Riâsetü'l-Mehâkimi's-Şer'iyye ve's-Şüûnî'd-Dîniyye, 1985.
- İbn 'Ebî Useybî'a. 'Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etibbâ'. Beyrut, ty.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân*. ed. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1977.
- İbn Tufeyl. *Hayy b. Yakzan*. thk. Albert Nasri Nadir. Beyrut: Daru'l-Meşrik, 3. Basım, 1986.

- İlerigelen, Nur Banu. *Fârâbi ve İbn Bâcce'nin Görüşlerinin Karşılaştırılması: Siyaset Felsefesi Örneği*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kınalızâde Ali. *Ahlâk-ı 'Alâî*. Bulak: Matbaatü'l-Bulak, 1248.
- Kınalızâde Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*. ed. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 1987.
- Köroğlu, Burhan. *el-İnsân fî Felsefeti İbn Bâcce*. Câmî'atü'l-'Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Köroğlu, Burhan. "Giriş". *Kitâbü'n-Nefs*. 11-35. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Köroğlu, Burhan. "İbn Bâcce ve İbn Tufeyl'de Tevahhüd-Hikmet İlişkisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi". *Beytulhikme* 2/4 (2021), 1679-1723.
- Köroğlu, Burhan. "İbni Bâcce'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi". *Dîvân* 1 (1996), 45-65.
- Lipset, Seymour Martin. *Siyasal İnsan*. çev. Mete Tunçay. Ankara: Teori Yayınları, 1986.
- Ma'sumi, M. S. H. al-. "Avempace-The Great Philosopher of Andalus". *Islamic Culture* 36/2 (1962), 35-53, 85-101.
- Ma'sumi, M. S. H. al-. "Ibn Bâjjah". *A History of Muslim Philosophy*. ed. M. M. Sharif. 1/506-526. Wiesbaden: Harrassowitz, 1963.
- Memduhoğlu, Hasan Basri. *Yönetimde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Pegem Akademi, 2010.
- Nasîruddîn Tûsî. *Ahlâk-ı Nâsirî*. ed. Müctebâ Minevâ - Alırıza Haydarî. Tahran: Çâphâne-i Gülşen, 1369.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Meşrulaştırma Gücü*. İstanbul: Ark Kitapları Yayınevi, 2005.
- Okumuş, Ejder. *Fârâbi'de Toplum*. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2020.

- Özdemir, İlyas. *İbn Bacce'nin Mütevâhhid Kuramı*. Ege Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Öztekin, Ali. *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Öztekin, Ali. *Yönetim Bilimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Pavalko, Rima. *The Political Foundations of Ibn Bajjah's "Governance of the Solitary" (Tadbîr Al-Mutawâhhid)*. University of Maryland, Doktora Tezi, 2008.
- Rosenthal, Erwin I.J. "İbn Bacce'nin Felsefesinde Siyasetin Yeri". *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*. 259-283. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Rosenthal, Erwin I.J. *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi*. çev. Ali Çaksu. İstanbul: İz Yayınları, 1996.
- Rosenthal, Erwin I.J. *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline*. Cambridge: Cambridge University Press, 1961.
- Rosenthal, Erwin I.J. "The Place of Politics in the Philosophy of Ibn Bâjja". *Islamic Culture* 25 (1951), 187-211.
- Şalı, Emine. *İbn Bâcce'nin Siyaset Felsefesi*. Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldız, Mustafa. "Yalnızlığın Felsefesi: İbn Bâcce'de Filozofun Yabancılaşması Sorunu". *Felsefe Dünyası* 55/1 (2012), 99-126.